

КПСС XIX БУТУНИТТИФОҚ КОНФЕРЕНЦИЯСИ

Бутун дунё пролетарлари, бирлашингил!

ТОШКЕНТ ОҚИШОМИ

Ўзбекистон Компартияси Тошкент шаҳар комитети ва халқ депутатлари шаҳар Советининг органи

Газета 1966 йил 1 июлдан чиқа бошлаган.

© № 148-149 (6. 637-6. 638)

1988 йил 29 июнь, чоршанба Баҳоси 5 тийин

Кеча Москвада, Кремлинг
Съездлар саройида Совет
Иттифоқи Коммунистик партия-
сининг XIX Бутуниттифоқ кон-
ференцияси очилди.

МОСКВА. Кремлинг Съездлар саройи. 1988 йил 28 июнь. Суратда: КПСС XIX Бутуниттифоқ конференциясининг очилиши.

ТАСС — ЎзТАГ телефотоси.

ЛЕНИНЧА АНЪАНАЛАР РУҲИДА

КПСС XIX Бутуниттифоқ конференцияси ўз ишини бошлади

28 июнь куни эрталаб соат 10 да Кремлинг Съездлар саройида Совет Иттифоқи Коммунистик партиясининг XIX Бутуниттифоқ конференцияси очилди. Залда ҳозир бўлган кишилар КПСС Марказий Комитети Сийосий бюросининг аъзолари М. С. Горбачев, В. И. Воронников, А. А. Громико, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, В. П. Никулов, Н. И. Рижков, Н. Н. Слюньков, М. С. Соломечев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, В. В. Шербицкий, А. Н. Яковлевни қарсаклар билан табриклар кутиб оладилар.

М. С. Горбачев конференцияни оча туриб, бундай деди:

КПСС XIX Бутуниттифоқ конференциямизга беш минг делегат сайланган. Конференцияга 4 минг 991 делегат келди. Қолган делегатлар узоқ сабабларга қўра қатнашмапти. Совет Иттифоқи Коммунистик партияси Марказий Комитетининг тошхона бинодан Совет Иттифоқи Коммунистик партиясининг XIX Бутуниттифоқ конференцияси очилди, деб эълон қилинади.

Биз Президиумни, Секретариатни, редакцион ва мандат комиссияларини сайлашимиз зарур. Кеча делегатлар вакилларининг кенгаши мажлис ўтказди. Ана шу органларнинг состави ҳусусидан тақдирлар ишлаб чиқилди, сизларнинг кўриб чиқишингиз учун ҳавола этилди. Аввало конференциянинг Президиуми тўғрисида. 3ўр масъулият юкланган конференциямизнинг характердан келиб чиқиб, биз катта ишни бажаришимиз лозим. Конференцияда ишчиларнинг кўпроқ бўлиши керак.

Делегатлар конференциянинг 112 кишидан иборат Президиумни сайлайдилар.

Ўртоқлар, деб давом қилди М. С. Горбачев, бизнинг Президиум составида Эстония партия ташкилоти секретариатдан ташқари барча республика партия ташкилотларининг секретарлари киргизилганга эътибор берган бўлсангиз керак, чунки ўртоқ Вилас конференцияга делегатлар сайлаб бўлингандан кейин Эстония Компартиясининг Марказий Комитетининг биринчи секретари этиб сайланган.

Биз кеча масъаламизга сизларнинг муҳомамагизга қўйишда тақдирини киритишимиз бизга барча партия ташкилотларининг вакиллари бўлиши учун ўртоқ Виласга мандат бериш ҳуқуқи бор. Биз сизлар билан шундай ҳуқуққа эгаимиз.

В. И. Вилас бир овоздан конференция делегати ва Президиум аъзоси этиб сайланади.

Сўнгра Секретариат, редакцион ва мандат комиссияларини тузиш бошланади. Равшан қилувчи Е. К. Лигачев делегатлар ва

кишилар кенгаши секретариатни 27 кишидан иборат қилиб сайлашни тавсия этганини маълум қилади.

Делегатлар бир овоздан конференция секретариатининг составини сайлайдилар.

Делегатлар вакиллари кенгашининг тақлифига биноан 27 кишидан иборат редакцион комиссия бир овоздан сайланади.

Делегатлар вакиллари кенгаши, деб хабар қилади Е. К. Лигачев 43 кишидан иборат мандат комиссиясини сайлаш тўғрисида тақлиф киритди. Мандат комиссияси ҳам бир овоздан сайланади.

Делегатлар қуйидаги кун тартибни тасдиқлайдилар: Партия XXVII съезди қарорлари қандай бажарилаётганлиги, ўн иккинчи беш йиллик биринчи ярмининг асосий яқуларини ҳамда партия ташкилотларининг қайта қуриш жараёнини чуқурлаштириш соҳасидаги вазифалари тўғрисида.

Партия ва жамият турмушини янада демократизлаш тадбирлари ҳақида.

Партия Марказий Комитети маърузи конференцияда кун тартибидан биринчи масала юзасидан ҳам, иккинчи масала юзасидан ҳам битта доклад қилишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблагганини маълум қилинади.

Конференция тартиби ва иш тартиби бир овоздан тасдиқланади.

КПСС Марказий Комитетининг XIX Бутуниттифоқ партия конференциясида доклад қилиш учун КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари М. С. Горбачевга сўз берилди.

М. С. Горбачевнинг «КПСС XXVII съезди қарорлари қандай бажарилаётгани ва қайта қуришни чуқурлаштириш вазифалари тўғрисида» қилган доклады эътибор бериб тингланган ва қарсаклар билан бир неча марта бўлиниб турди.

Конференцияда музокара бошланади. КПСС Марказий Комитетининг аъзоси, Кемерово вилояти партия комитетининг биринчи секретари В. В. Вавилов сўз берди.

Делегатлар вакиллари кенгашининг тақлифига биноан 27 кишидан иборат редакцион комиссия бир овоздан сайланади.

Делегатлар қуйидаги кун тартибни тасдиқлайдилар: Партия XXVII съезди қарорлари қандай бажарилаётганлиги, ўн иккинчи беш йиллик биринчи ярмининг асосий яқуларини ҳамда партия ташкилотларининг қайта қуриш жараёнини чуқурлаштириш соҳасидаги вазифалари тўғрисида.

Партия ва жамият турмушини янада демократизлаш тадбирлари ҳақида.

Партия Марказий Комитети маърузи конференцияда кун тартибидан биринчи масала юзасидан ҳам, иккинчи масала юзасидан ҳам битта доклад қилишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблагганини маълум қилинади.

Конференция тартиби ва иш тартиби бир овоздан тасдиқланади.

КПСС Марказий Комитетининг XIX Бутуниттифоқ партия конференциясида доклад қилиш учун КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари М. С. Горбачевга сўз берилди.

М. С. Горбачевнинг «КПСС XXVII съезди қарорлари қандай бажарилаётгани ва қайта қуришни чуқурлаштириш вазифалари тўғрисида» қилган доклады эътибор бериб тингланган ва қарсаклар билан бир неча марта бўлиниб турди.

Конференцияда музокара бошланади. КПСС Марказий Комитетининг аъзоси, Кемерово вилояти партия комитетининг биринчи секретари В. В. Вавилов сўз берди.

М. С. Горбачевнинг «КПСС XXVII съезди қарорлари қандай бажарилаётгани ва қайта қуришни чуқурлаштириш вазифалари тўғрисида» қилган доклады эътибор бериб тингланган ва қарсаклар билан бир неча марта бўлиниб турди.

Делегатлар вакиллари кенгашининг тақлифига биноан 27 кишидан иборат редакцион комиссия бир овоздан сайланади.

Делегатлар қуйидаги кун тартибни тасдиқлайдилар: Партия XXVII съезди қарорлари қандай бажарилаётганлиги, ўн иккинчи беш йиллик биринчи ярмининг асосий яқуларини ҳамда партия ташкилотларининг қайта қуриш жараёнини чуқурлаштириш соҳасидаги вазифалари тўғрисида.

Партия ва жамият турмушини янада демократизлаш тадбирлари ҳақида.

Партия Марказий Комитети маърузи конференцияда кун тартибидан биринчи масала юзасидан ҳам, иккинчи масала юзасидан ҳам битта доклад қилишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблагганини маълум қилинади.

Конференция тартиби ва иш тартиби бир овоздан тасдиқланади.

КПСС Марказий Комитетининг XIX Бутуниттифоқ партия конференциясида доклад қилиш учун КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари М. С. Горбачевга сўз берилди.

М. С. Горбачевнинг «КПСС XXVII съезди қарорлари қандай бажарилаётгани ва қайта қуришни чуқурлаштириш вазифалари тўғрисида» қилган доклады эътибор бериб тингланган ва қарсаклар билан бир неча марта бўлиниб турди.

Конференцияда музокара бошланади. КПСС Марказий Комитетининг аъзоси, Кемерово вилояти партия комитетининг биринчи секретари В. В. Вавилов сўз берди.

М. С. Горбачевнинг «КПСС XXVII съезди қарорлари қандай бажарилаётгани ва қайта қуришни чуқурлаштириш вазифалари тўғрисида» қилган доклады эътибор бериб тингланган ва қарсаклар билан бир неча марта бўлиниб турди.

кўпроқ мислсиз юқори ҳақ тўлаш бошланмоқда. Униси ҳам, буниси ҳам ёмон. Биз объектив иқтисодий қонулардан, айнаса меҳнатига қараб тақсимлаш қонунидан фойдалана олмаганимиз. Бунда иқтисодий олимларнинг айби жуда катта.

Нотик, унинг ибораси билан айтганда, аппарат ходимларидан масалан, улар зўрлик билан ўз қўлларига олган колхозларга буйруқ бериш ҳуқуқларини тортиб олиш керак. Бунинг фақат экономикани демократизлаш орқалигина амалга ошириш мумкин. Пулни ишлаб топган кишининг уни тасарруф эта олади, бу қонунига айланиши лозим.

Сўнгра делегат нарх белгилашнинг долзарб муаммоларига тўхталди, бу масалаларни қўриб чиқиш чоғида ғоят вақтинчалик билан ёндашиш лозимлигини уқтирди. Бу ишда хатога йўл қўйиш мумкин эмас.

Халқ қайта қуриш натижаларига энг аввало озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда, инсоннинг бошқа ҳаётий эҳтиёжларини қондиришдаги сиқиллар нақарда сезилган бўлишига қараб баҳо беради. Афсуски, вазият яхшиланиш сари жуда секин ўзгармоқда. Бунинг сабаблари кўп. Нотик, иқтисодий раббатлантиришни, меҳнатни ташкил этишни янги формаларини назар-писанд қилмасликни, қишлоқни социал жиҳатдан қайта қуриш сира кечиктириб бўлмайдиган заруратга айлантирилгани назарда тутмасликни асосий сабаблардан бири деб ҳисоблайди. Биз кучли социал сиқатни қишлоқнинг замонавий социал инфраструктурасини яратиш билан мустаҳкамлашимиз керак. Чунки қишлоқ аҳолисининг шахоларга кетиб қолиши ҳақон давом этмоқда. Замонавий қишлоқнинг урта асосий масаласини ҳал этиш лозим: бунинг несиқлиги этна-иқтисодий, йўллар, водопровод ва канализация қуриш керак. Колхоз раисининг фикрича, бу муаммолар уй-жой билан таъминлашдан ҳам муҳимроқдир. Кадрларнинг қишлоқда муқим ишлаб қолиши масаласи бу муаммоларнинг ҳал этилишига кўп жиҳатдан боғлиқ.

Делегат яқинда Москвада бўлиб ўтган Колхозчилар съездининг замонавий қишлоқ ҳаётидаги муҳим воқеа деб атади. Одамларнинг руҳи кўтарилди. Чинакам халқ жалик юртини истиқболлари очилди. Бироқ нотик янги Намунавий устоз тезроқ қонун тусига кириши ғоят муҳим иш бўлур эди, деб ҳисобламоқда. Чунки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг текшириш ўтказадиган турли вакиллари Намунавий устозини ҳали ҳам ҳуқуққа оид ҳужжат, деб ҳисобламайлар.

Делегат яқинда Москвада бўлиб ўтган Колхозчилар съездининг замонавий қишлоқ ҳаётидаги муҳим воқеа деб атади. Одамларнинг руҳи кўтарилди. Чинакам халқ жалик юртини истиқболлари очилди. Бироқ нотик янги Намунавий устоз тезроқ қонун тусига кириши ғоят муҳим иш бўлур эди, деб ҳисобламоқда. Чунки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг текшириш ўтказадиган турли вакиллари Намунавий устозини ҳали ҳам ҳуқуққа оид ҳужжат, деб ҳисобламайлар.

Делегат яқинда Москвада бўлиб ўтган Колхозчилар съездининг замонавий қишлоқ ҳаётидаги муҳим воқеа деб атади. Одамларнинг руҳи кўтарилди. Чинакам халқ жалик юртини истиқболлари очилди. Бироқ нотик янги Намунавий устоз тезроқ қонун тусига кириши ғоят муҳим иш бўлур эди, деб ҳисобламоқда. Чунки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг текшириш ўтказадиган турли вакиллари Намунавий устозини ҳали ҳам ҳуқуққа оид ҳужжат, деб ҳисобламайлар.

Делегат яқинда Москвада бўлиб ўтган Колхозчилар съездининг замонавий қишлоқ ҳаётидаги муҳим воқеа деб атади. Одамларнинг руҳи кўтарилди. Чинакам халқ жалик юртини истиқболлари очилди. Бироқ нотик янги Намунавий устоз тезроқ қонун тусига кириши ғоят муҳим иш бўлур эди, деб ҳисобламоқда. Чунки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг текшириш ўтказадиган турли вакиллари Намунавий устозини ҳали ҳам ҳуқуққа оид ҳужжат, деб ҳисобламайлар.

Делегат яқинда Москвада бўлиб ўтган Колхозчилар съездининг замонавий қишлоқ ҳаётидаги муҳим воқеа деб атади. Одамларнинг руҳи кўтарилди. Чинакам халқ жалик юртини истиқболлари очилди. Бироқ нотик янги Намунавий устоз тезроқ қонун тусига кириши ғоят муҳим иш бўлур эди, деб ҳисобламоқда. Чунки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг текшириш ўтказадиган турли вакиллари Намунавий устозини ҳали ҳам ҳуқуққа оид ҳужжат, деб ҳисобламайлар.

(ТАСС).

КОНФЕРЕНЦИЯНИНГ РАҲБАР ОРГАНЛАРИ

Президиум

О. О. Абрамян
П. А. Аброров
Е. И. Августини
Р. А. Анишқина
С. Г. Арутюнян
Е. Н. Овулбеков
В. Г. Афандиев
С. Ф. Ахромеев
В. В. Бакаев
О. Д. Бакаев
А. П. Бирюкова
Л. Ф. Бобинкин
О. М. Бойко
П. Д. Бородин
И. А. Васильев
А. Р. Х. Везиров
Н. Н. Воробьев
В. И. Воронников
В. И. Вилас
Н. В. Геллерт
А. Н. Герасимов
М. С. Горбачев
А. А. Громико
С. К. Гроссу
З. С. Гулов
П. Н. Демичев
А. Ф. Добрынин
В. И. Долган
Е. И. Дроздецкий
А. С. Елисеев
П. Б. Жилин
Л. Н. Зайков
Г. Р. Ибрагимов
Г. Д. Иванова
В. А. Ивашко

Г. А. Илизаров
В. П. Кабандзе
В. И. Калашников
И. В. Капотов
Б. И. Колесников
С. В. Колпаков
А. Т. Корзюк
А. М. Королев
В. Ф. Красенкова
А. В. Кузнецов
Е. К. Лигачев
К. Ю. Лавров
Е. К. Лигачев
А. Д. Лизачев
М. П. Литвиненко
А. И. Лукьянов
Н. И. Мальков
Ю. А. Мананков
С. И. Манякин
Г. И. Марчук
А. И. Масляев
К. И. Масик
Ю. Д. Маслов
В. А. Махматов
В. А. Медведев
Г. В. Меркулов
В. К. Мещеряков
Г. А. Метелица
В. И. Мироненко
В. С. Мураховский
В. П. Никулов
Р. Н. Нишонов
С. А. Никитин
А. Нурдудиев
В. П. Орлов
Ю. П. Осипин

С. А. Осипин
Д. И. Патнашвили
Б. Е. Патон
И. К. Полосков
Ф. В. Попов
В. И. Постников
Б. К. Пуго
З. П. Пухова
Г. Л. Рабдаев
И. Х. Ромазан
Г. П. Разумовский
Н. И. Рижков
В. А. Саар
С. Д. Сафронов
В. Л. Сидоренко
Н. Н. Слюньков
В. П. Смирнов
Е. Е. Соколов
Ю. Ф. Соловьев
М. С. Соломечев
Р. В. И. Сонгайла
В. А. Стародубцев
Е. С. Строев
Н. В. Талкин
Н. И. Травкин
Г. И. Усмонов
Р. Х. Хабидуллин
В. П. Хабидуллин
В. М. Чебриков
М. А. Чурсина
С. А. Шалаев
Э. А. Шеварднадзе
Э. А. Шербицкий
В. В. Шербицкий
Г. А. Ягодкин
Д. Т. Язов
А. Н. Яковлев

Секретариат

В. П. Анишчев
Ю. П. Баталин
В. И. Болдин
Е. А. Браков
Г. А. Бравосов
Е. П. Велхов
Б. Г. Владимиров
А. В. Власов
В. М. Володин

И. Л. Воробьев
А. И. Гадлев
К. Н. Загребая
М. В. Ковалев
В. В. Копалев
И. Ю. Мартин
В. А. Масол
С. М. Нестеренко
К. Т. Петров

Ю. Н. Погорелов
Е. М. Примачев
Н. И. Светличный
В. И. Соломин
М. А. Ульянов
А. А. Хомяков
А. К. Черный
Р. М. Шевцова
О. С. Шеня

Редакцион комиссия

А. Н. Аксенов
Г. А. Арбаков
В. А. Васнецов
В. М. Воложин
П. С. Гринченко
В. И. Зорькин
Н. С. Игнатов
А. Калдарбекова
И. П. Калинин

З. Камалиденов
А. П. Клауцен
В. Г. Куликов
В. А. Куцов
И. Д. Лаптев
С. А. Лосев
Г. М. Мхитарян
А. Ф. Нестерюк
А. Ф. Пономарев

Г. И. Ревенко
Ю. А. Скляров
Ф. Ф. Суворов
В. В. Терешкова
А. П. Харламов
Л. Ф. Шаболина
О. Б. Шаповалов
Л. В. Шарин
В. Е. Шербица

Мандат комиссияси

Б. М. Басанов
Ю. А. Беляков
Н. В. Викенция
И. С. Волдирев
Г. А. Воронков
А. Г. Врун
Д. Н. Гагаров
Р. Гуломов
Х. А. Давов
К. В. Залещас
Г. С. Забасин
В. М. Кавун
В. М. Каменцев
С. А. Катик

М. А. Клязюк
Л. А. Коваленко
И. Кожанетов
В. Г. Колесников
В. А. Коптлог
С. Кубашев
С. А. Кузнецов
Ю. И. Лявинец
П. Г. Лушев
А. В. Муратов
В. В. Никольский
Н. П. Осиповский
В. Н. Плетнева
Е. З. Раузов

Г. П. Разумовский
И. С. Силаев
Ю. М. Соломин
В. С. Степанов
С. М. Сулейманов
С. М. Таразевич
А. А. Титаренко
П. П. Тодоров
Г. И. Ульянов
П. Е. Филиппова
Б. И. Фоми
П. Хабидуллаев
В. Х. Хачатрян
М. Ю. Юсупов

КПСС XIX БУТУНИТТИФОҚ КОНФЕРЕНЦИЯСИ

КПСС XXII СЪЕЗДИ ҚАРОРЛАРИ ҚАНДАЙ БАЖАРИЛАЁТГАНИ ВА ҚАЙТА ҚУРИШНИ ЧУҚУРЛАШТИРИШ ВАЗИФАЛАРИ ТҒҒИРИСИДА

КПСС Марказий Комитети Бош секретари М. С. ГОРБАЧЕВнинг XIX Бутуниттифоқ партия конференциясида 1988 йил 28 июнда қилган доклади

Делегат ўртоқлар!

Партия ташаббуси билан ва унинг раҳбарлигида мамлакатимизда авж олиб кетган революцион қайта қуришни қандай қилиб кучайтириш ва муқаррар қилиш керак, — биз, XIX Бутуниттифоқ партия конференциясининг делегатлари олдига турган туб масала мана шундан иборат.

Бу масалани ҳаётнинг ўзи ўртага қўйди. Бу масала партияда ва халқ орасида кенг муҳокама қилинмоқда. Партия совет жамияти тараққиётининг янги босқичида сиёсий авангард ролини бажаришга қодирлиги ёки йўқлиги эканлиги бизнинг шу масалага нақадар тўғри жавоб беришимизга боғлиқ бўлади.

Турмушимиздаги сўнгги уч йилни тўла ҳуқуқ билан бурилиш йиллари дейиш мумкин. Мамлакатнинг иқтисодий, социал ва маънавий соҳаларда кризис томон боришни тўхтатишга партиянинг, меҳнатқилларнинг куч-ғайратлари тўғрисида муваффақ бўлиди. Энди жамият ўз ўнмишини, ҳозирги кунини ва келажакни яхшироқ билиб, тушуниб турибди. Аниқ-равшан социал-иқтисодий программаларда баъзилар белгилаб берилган қайта қуриш сиёсати миллион-миллион кишиларнинг амалий иши бўлиб қолмоқда. Мамлакатдаги сиёсий вазиятнинг моҳияти мана шундан иборат.

Жамиятнинг руҳи нақадар кўтарилганини кўриб турибмиз. Мамлакатнинг маънавий турмуши янада хилма-хил, мароқли ва сермазмун бўлиб қолди. К. Маркс билан В. И. Лениннинг яқин вақтларгача 8 бир томонлама идрок этилган ёки бутунлай тилга олиниб қўйилган қўлини голлари янгида таъкид этилмоқда. Илмий, инсонпарвар социализмнинг иккидир негизин доғматизмга қарши курашда қайтадан бўлиб этилмоқда.

Одамлар ўз маъсулиятини ҳис этиб олдиди, лоқайдлик ва беғоналашувдан халос бўлмоқдалар. Янгиланиш шабдаси халқнинг маънавий соғломлигини чинқитишда, демократиялаш фикрлар, ҳис-туйғулар, ташаббусларнинг қудратли оқимини жўш урдирди. Ҳақиқат ва ошкораликнинг қарор топиши иқтисодий муҳитни покламоқда, одамларни руҳлантирмоқда, онгга эрк бермоқда, актив фаолиятни рағбатлантирмоқда.

Ўртоқлар, бу ёрқин, жозибадор жараёндир, жамиятимиздаги жамияти софиди, илгор кучлар шу жараёнга қўшилмоқдалар. Революцион янгиланиш кучлари жипслашмоқда. Одамлар қайта қуришга ишонч ҳосил қилдилар, улар мутасил олға ва фақат олға ҳаракат қилишни талаб этмоқдалар.

Ишчилар синфи юксак онглилик ва уюшқоқлик намуналарини кўрсатмоқда. Турмушимизга одатдан ташқари янги ва мураккаб жараён кириб келган бир пайтда у яна ўзининг ажойиб сиёсий ва ахлоқий фазилатларини намойиш қилмоқда. Ишларга давлат манфаатларини қўйлаб чинакам граждандар ендашмоқда, қайта қуришни қўллаб-қувватлашни меҳнатда ифодаламоқда. Ишчилар синфининг бу позицияси партияга революцион ўзгаришларни дадил ўтказиб бериш имконини беради.

Деҳқонлар зўр манфаатдорлик билан фикр билдирдилар. Улар қайта қуриш соҳасида нақадар зўр куч-ғайратга эга эканликлариини қолқоччиларнинг съезди кўрсатди. Қишлоқ

ҳўжалигидаги қайта қуриш жонқуярлари дадиллик билан янги иш усулларида ўтмоқдалар, илм-фан, самарали технология билан қуролланмоқдалар, янги иш манфаатлари йўлида тажриба қилиб қўриш, излаш, ҳатто таваккал иш тутушга, ўзлари учун ва Ватан манфаатлари йўлида тўла самарадорлик, маъсулият ва омиқдорлик билан ишлашга тайёр эканликлариини намойиш этмоқдалар.

Қайта қуриш Лениннинг энгилларининг социал сезирлиги, ўтириклиги, уларнинг иқтисодий ўзгаришларга ҳозиржавоб эканликлари тўғрисидаги маълум фикрини тасдиқлади. Улар партиянинг жамиятнинг интеллектуал, маънавий куч-қудратини қайта қуришга тўла-тўқис хизмат қилдириш тўғрисидаги давлатига лаббай, деб жавоб бердилар. Зиёлилар XXVII съезд берган ҳақиқат сабогини сидқиқилдан қўллаб-қувватладилар. Партиянинг кейинги уч йил мобайнида қабул қилган қарорларини энгиллар чўқур тушуниб маъқулладилар.

Шундай қилиб, бутун иқтисодий муҳит ўзгараётгани, янгиланиш голлари моддий тус ола бошлаётгани, партиянинг қайта қуриш йўлини совет халқи тобора кучлироқ қўллаб-қувватлаётганилиги — апрелдан кейинги даврнинг асосий сиёсий ақиқиди.

Аммо бу гап ҳамма жойда яхшиланиш сари силжишлар қўқини содир бўлмоқда, революцион ўзгаришларни муқаррар тус олди, деган маънони билдирадими?

Ўй, бу маънони билдирмайди. Агар биз реаллик заминидан турмушни истасак, ҳозирча бундай бўлгани йўқ, деб тан олимизмиз керак, ўртоқлар. Ҳали биз тўғанақ солиқнинг чўқур сабабларини бартараф этганимиз йўқ, янгиланиш омилиларини ҳамма жойда ҳам ишга солганимиз, айрим соҳаларда эса бундай омилиларни ишлаб чиққанамиз ҳам йўқ. Қўлгина партия ташкилотларининг иш қобилияти ҳали қайта қуриш вазифаларини даражасида эмас. Тараққиётимизга янги сифат ўзгаришларини бахш этиш керак, бу эса таъминоти қарорларини, фаол ва ташаббускор ҳаракатларини талаб этади.

Ҳозир олимизда қўлгина мураккаб масалалар қўндаланг бўлиб турибди. Аммо бу масалаларнинг қайси бири энг муҳим? КПСС Марказий Комитетининг фикрича, сиёсий системанинг ислоҳ қилиш мана шундай энг муҳим масалалар.

Марказий Комитет конференцияга Тезисларда ўз платформасини баён этиб берди. Бу Тезисларда ҳамма саволларга таъйир жавоблар қайтарилди вазирадас қўйилмаган эди. Муҳокама давомида янги голлар ва тақлифлар вужудга келишини, конференция бу гол ва тақлифларни ётибторга олиши мумкинлигини назарда тутган эдик. Шундангина конференциянинг қарорлари бутун партия билан халқ коллектив ижодкорлигининг ҳақиқий натижаси бўлади.

Шу тариқа конференциянинг сиёсий мўлажали — ленинча ағъаналар руҳида ва орттирилган тажрибага таяниб, Марказий Комитетнинг апрель Пленумидан ва КПСС XXVII съезидан кейинги даврни ҳар томонлама ва таъкидлий идрок этишдан, ўзгаришларимиз стратегиясини бойитиш ҳамда тактикасини равшанлаштиришдан, қайта қуришни муттақил ривожлантириш ва унинг муқаррарлигини таъминлабдиш йўллари, иш шакллари ва усуллариини белгилаб беришдан иборатдир.

I. Қайта қуришни ривожлантирайлик ва чуқурлаштирайлик

1. ЭРИШИЛГАН НАТИЖАЛАРНИ ЎЗ-ЎЗИНИ

ТАНҚИД АСОСИДА БАҲОЛАЙЛИК

Ўртоқлар! Революцион янгиланиш жараёни турмушнинг ҳал қилувчи соҳаси — экономикага тобора чуқурроқ кириб бормоқда.

Биз халқ ҳўжалигини бошқариш системасини ўз мақсадлари ва миқёслари ниҳатидан чўқур, чинакам тубдан ислоҳ қилишга киришдик. Экономика бошлангич бўғинларининг аниқлиги икки давлат корхонаси тўғрисидаги Қонунга мувофиқ, тўла ҳўжалик ҳисоби ва ўзини-ўзи пул билан таъминлаш принципларини ўлаштиришда, СССРда кооперация тўғрисида яқинда қабул қилинган Қонун мамлакат экономикасида йирик кооператив секторни вужудга келтириш, халқ ҳўжалигининг берача соҳаларида кооперациянинг хилма-хил шакллариини кенг жорий этиш йўлини очди.

Иқтисодий мулкнинг афзалликлариини инсоннинг шахсий манфаати билан, унинг ишга омиқдорлик муносабати билан, граждандарча ўзини-ўзи қарор топтириши билан бирга қўриш имконини берадиган пудрат ва ижара асосидаги меҳнат, ички ишлаб чиқариш муносабатлари қайта қурила бошлади. Яқна тартибдаги меҳнат фаолиятини ривожлантиришга сезиларли омиқ бахш этилди.

Принципиал ҳаракатлардаги бир қанча йирик қарорлар қабул этилди, халқ ҳўжалиги ва социал соҳанинг асосий тараққиотларида йўналишларини белгилаб берган бу қарорлар турмушга таътиқ этилмоқда.

Экономика иш суръатини тобора кўчайтирмоқда. Ўтган йили миллий даромад ўсишининг ҳаммаси биринчи марта меҳнат унумдорлигини ошириш ҳисобига таъминланди. Меҳнатқилларнинг реал даромадлари яна ўсга бошлади: шу беш йилликнинг икки йили мобайнида аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал даромадлар 4,6 процент қўйилди.

Ўч биринчи беш йилликка нисбатан уй-йолларни фойдаланиш учун топтириш йилига 15 миллион квадрат метр оша бошлади. Биз халқ маорифини ва соғлиқни сақлашни қайта қуришга жиддий киришдик. Туғилиш қўйида ва ўлим қамайди, бу эса ичкилибозликка ва алкоголизмга қарши кураш билан кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Бу йил ҳам социал-иқтисодий вазиятни соғломлаштириш тенденцияси ривожланмоқда. Миллий даромад моддий ишлаб чиқариш соҳасида банд бўлган кишиларнинг мулклар соғи қисқаргани ҳолда, чалайда қўзда тутилганидан кўра тезроқ қўйилмоқда.

Халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш илдам суръатлар билан ўсмоқда, бу эса товар обороти ҳамжи юзасидан белгиланган беш ойлик топтиришни бажариш имконини берди. Ўтган йилнинг шу даврига нисбатан озиқ-овқат маҳсулотлари ва озиқ-овқат моллар 5,9 процент қўп сотилди. Аҳолига маиший ҳизмат кўрсатиш ҳамжи 13,5 процент қўйилди.

Уй-жой ва социал-маиший объектлар қурилиши жадаллашди. Квартиралар ва уйлар қуриш 6 процент, умумий таълим мактаблари қуриш 22 процент, мактабгача тарбия боғчалар муассасалари, клублар ва маданият уйлари қуриш салкам учдан бир ҳисса, касалхоналар қуриш икки баравар қўйилди.

Мана шуларнинг ҳаммаси — қайта қуришнинг яққол қўриб турган самараларидир. Аммо биз, ўртоқлар, ўзимизга ўзимиз таъкидлий назар билан қарашимиз, ҳамма ижобий ниятларга қарамай, экономикадаги ишларнинг аҳоли, айниқса, ғайрипарвард натижа — халқнинг турмуш даражасига қараб фикр юритилганда, секинлик билан ўзгараётганини яққол қўришимиз керак.

Бунинг сабаблари нимада?

Ўртоқлар, шунинг рўй-роҳ айтиш керакики, биз ўтган йиллардаги бўлишлар ва турмушнинг бутун чўқуриги ҳамда оғирлигига етарли баҳо бермаган эканмиз. Кўп нарсани тўзукроқ билмаган эдик ва экономикадаги ҳар хил соҳаларидаги ишларнинг ўз ҳолига ташлаб қўйилганини аввал бошда тасаввур этилганидан кўра жиддийроқ бўлиб чиққани энгилгина кўриб турибмиз.

Вазият нақадар жиддийлигини, жумладан, мамлакатнинг молиявий аҳолидан қўриш мумкин. Кўп йиллар мобайнида давлат бюджетининг ҳаражатлари даромадлардан тезроқ остиб борди. Бюджетнинг камомади бозорга таътиқ қилади, сўминг барқарорлигига ва бутун пул муомаласига путур етказида, пулнинг қадрсизлигини жараёниларини келтириб чиқарди.

Шундай бўлса-да, ўтмиш хатолари ва аччиқ сабоқлари ҳақида гапирганда, биз ўзимизга, ҳозирги ишларга салафларга бўлгандан кўра ҳам қаттиққўроқ ва принциплал-

билан киришилган, янги имкониятлардан чинакамига фойдаланилаётган жойларда аҳвол сезиларли равишда ўнглаб олинмоқда. Белоруссия, Литвани, Олтой ўлкасини, Белгород, Волгоград, Житомир, Липецк, Орёл, Хмельницкий, Целиноград областларини олиб қўлинг. Бу жойларда қорвачилик маҳсулотлари етиштириш муттасил ўсмоқда, бу эса озиқ-овқат билан таъминлашни сезиларли равишда яхшилаш имконини берди.

Хўш, нега Белгород областида аҳолини озиқ-овқат билан таъминлашни яхшилашга муваффақ бўлдилар-у, қўшн Курск областида нега бундай қилмадилар? Нега Целиноград областининг қишлоқ меҳнатчилари савдога тўшт, сўт, савзоб-етказиб беришни қўйгайиридилар-у, Шимолги Қозғоғистон областида ва бошқа баъзи қўшн областларда нега бундай қила олмадилар?

Бундай мисоллар, таъбир жоиз бўлса, қалашиб ётибди, ўртоқлар. Бунинг устига, Вологда, Калининград, Кировград, Курган, Ярославль областларида, Қалмоқ автоном республикасида эса ҳатто қўлгина қишлоқ ҳўжалик маҳсулотларини етиштириш қамийишга йўл қўйдилар. Ўзбекистон, Молдавия, Закавказье республикалари қишлоқ ҳўжалигида турмушнинг ҳолатлари саяланиб қолмоқда. Демак, кўп нарсаси ишга ёндашувга, раҳбарларнинг омиқкорлигига, ҳўжаликни янгича юритиш маҳоратида яшириниб ётибди.

Назаримизда, озиқ-овқат етиштиришни яхшилаш йўллариини ҳамма жойда ва аввало, аҳвол ўзгараётган ён сўт яхшилаётган област ҳамда республикаларда давом эттириш керак. Бу ишни бутун халқ иштирокида — қишлоқ ҳўжалигининг аҳолини чўқур таҳлил этиш асосида қилмоқ керак.

Хўш, диққат-этибор нималарга қаратилиши лозим? Меҳнатни ташкил этиш ва рағбатлантиришнинг ижара ҳамда бошқа самарали усуллариини ҳамма жойда кенг жорий этиш — озиқ-овқат мўл-қўлигига эришишнинг энг қисқа ва ишончли йўли эканлиги тажриба қўрсатиб турибди. Бу — ҳозирги аграр сиёсатнинг энг муҳим бўғинидир.

Нисбатан қисқа муддатларда ҳосилдорлигини ва чорва маҳсулдорлигини тез ошириш, меҳнат унумдорлигини анча кўтартиш, нобудгарчиликни қамайтириш ва яхши сифатли маҳсулотлар бериш мумкинлигини ижарачи ва пудратчи коллективлар ишнинг ақлуларни исботлади. Мамлакат озиқ-овқат муаммосини қачон ҳал этади, деган асосий саволнинг жавобини мана шу тажрибадан топиш мумкин, ўртоқлар. Ҳамма нарсаси биз одамларни қандай қизиқтиришимизга, ижарачи ва пудратчи коллективлар ишнинг йўлга қўйишимизга, қишлоқ меҳнатчиларини бу жараёнга нақадар кенг жалб этишимизга, деҳқонни ерининг ҳақиқий ҳўжалигини айлантиришимизга боғлиқ.

Шу билан бирга биз қишлоқ ҳўжалигининг ва озиқ-овқат саводини моддий-техника базасини мустаҳкамлаш йўлини давом эттиришимизга кераклиги ўз-ўзидан равшан. Қишлоқ ҳўжалик маҳсулотини ташин, асхан ва қайта ишлашни яхшилаш тадбирлари кечитириб бўлмайдиган тадбирлар сирасига кирибди. Айр ҳосилини ўз вақтида йиғиштириб, ташин олсак, ноуб қилмай қайта ишласак, маҳсулотини истеъмолчига ўз вақтида етказиб беришга муваффақ бўтасак, даладар ҳосилдорлиги ва фермалар маҳсулдорлиги ҳозирги даражасининг ўзидаёқ озиқ-овқат маҳсулотлари истеъмолчин 20—30 процент қўйгайири олаимиз.

Ониқ-равшан қўришиб турган шу резервдан фойдаланиш керак. Биз қишлоқ ҳўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш, асхан ва ташини яхшилашнинг конкрет программасини ишлаб чиқиш, шу мақсадлар учун XII беш йилликнинг қолган йилларида ва ўн учинчи беш йилликка 77 миллиард сўм ажратдик. Энди ишни моҳирона ташкил этиш, бу ресурслардан самарали фойдаланиш, шу тариқа аҳолини қисқа муддатда қатъиян тузатиб олиш лозим.

Кооперацияни кенг миқёсда ривожлантириш, ҳўжалик ҳисобини, ижара пудратини, меҳнатни ташкил этиш ва рағбатлантиришнинг бошқа илгор усуллариини жорий этиш, аграр саноат комплексини бошқаришда тўб ўзгаришларини объектив равишда талаб қилади. Районлар ва областларда ҳозирги тарздаги аграр саноат органлари эскириб қолётганилини тажриба кўрсатди. Чамаси, турмуш тақозо этган йўлдан бормоқ керак, тўла ғаллакорларидан намуна олган қўлгина районлар, областлар ва республикалар шу йўлга ўтидилар. Бунда мен қўшма хизматлар ва бошқарув органларини тузиш учун қолхоз ва совхозларнинг ихтиёрий бирлашувини назарда тутаман. Қишлоқ меҳнатчилари ўзларига қайси бошқарув ва хизматни уюштириш усуллари кераклигини ўзлари яхшироқ билидилар.

Совет ва партия органларига келганда эса, уларнинг вазифаси даладодан қайта қуришда бошқарув усуллариини тубдан ўзгаришда ҳўжаликларга ёрдам ва мадад беришдан иборат. Ишга ҳалақит бераётган, янгилик йўлида тов бўлиб турган ҳоҳимларни эса, қолхозчиларнинг съезиди айтилганидек, қатъиян билан йўлдан суриб ташлаш керак.

Яна бир муҳим муаммага тўхталмоқчиман, биз қишлоқ ҳўжалигини қачон ресурс сарфламайлик, башарти, инсон ҳақида, унинг меҳнат ва турмуш шaroитлари тўғрисида гапмуҳри қилинамиз, бу ресурслар муносиб самара бермайди. Қишлоқчи социал жиҳатдан ривожлантириш ҳақида алоҳида гапирмоқчиман. Бу соҳада жамият қишлоқ аҳолисини анчагина қардор бўлиб қолмоқда. Қўлгина районларда уй-жой, социал-маданий шaroитлар, қишлоқдаги тиббий хизмат паст савида қолмоқда. Бунинг устига, қишлоқ уйлариини ободончилик қонидарини эмас, энергия таъминотида, рўзгор техникасидадан фойдаланишда қийинчиликлар бор, йўллариини ҳолати ёмон.

Ҳозирги беш йилликда қишлоқдаги социал соҳани яхшилаш юзасидан ҳар қачонгидан ҳам катта чора-тадбирлар қўрилмоқда. Жумладан, мамлакатнинг Россия Нокоратпур ўлкаси қайи жуда муҳим регионда ўзгаришларнинг катта программаси амалга оширилмоқда. Қишлоқ меҳнатчилари яқин йиллардаёқ ҳамма жойда турмуш ва меҳнат шaroитлари амалда ўзгаришнинг сезиб оладиган бўлишлари керак. Шу йўл келгусида ҳам изчиллик билан амалга оширилиши лозим. СССР Госплани ва Давлат аграр саноат комитети ўн учинчи беш йиллик планини тайёрлашда мана шунга асосланишлари керак.

Хуллас, ўртоқлар, ҳозирги босқичдаги аграр сиёсатнинг моҳияти қишлоқнинг ўзидаги ишлаб чиқариш муносабатларини ўзгаришдан иборат. Биз шаҳар билан қишлоқ ўртасидаги иқтисодий муносабатни қайта тиллашимиз, қолхоз ва совхозларнинг имкониятларини пудрат ва ижара билан айлантириб, ҳар қандай бўйруқбозликдан ҳимол қилишимиз, қишлоқ меҳнатчиларининг турмуш шaroитини тубдан ўзгариштиришимиз лозим. Аграр саноат ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини шу асосдагина кескин ошириш, мамлакатдаги озиқ-овқат таъминоти тубдан яхшиланишини йўлга қўйишимиз мумкин.

Уй-жой муаммоси ҳақида. Биз бениҳоя муҳим вазифани ҳал этишга — амалда 2000 йилгача ҳар бир оилани алоҳида квартира ёки яқна тартибдаги уй билан таъминлаш вазифасини ҳал этишга киришдик. Бунинг учун 35 миллиондан кўпроқ квартира ва уй қуриш кераклиги маълум. Гарчи уй-жой қурилишидаги вазият яхши томонга ўзгара бошлаган бўлса-да, бу муаммо ҳамон жуда кескин бўлиб турибди, одамлар йиллар давомида квартира берилишини кўтмоқдалар.

Шу муносабат билан биз алоҳида муҳим қарорлар қабул этидик — ишлаб чиқариш қурилишларига капитал маблағ сарфини қамайтириб, давлат ресурслари ҳисобидан, шунингдек ҳўжалик ҳисобига ўтган меҳнат коллективларининг маблағларидан янги уйлар ва квартиралар қуриш миқёсларини анча кенгайтирдик. Кооператив ва яқна тартибдаги уй-жой қурилишнинг ривожлантириш соҳасида амалий тадбирлар қўрилди. Уларнинг моҳияти шундан иборатки, кооператив квартирага ёки ўз шахсий уйига эга бўлиш истагиди қишларнинг хоҳишини қондирмоқ керак. Шу мақсадда иморатларнинг ҳамжи ва уларнинг қаватлари ҳусусидаги ҳамма тақиллар ва чеқлашлар олиб ташланди.Майли, одамлар ўз меҳнатлари

билан топган маблағ аэазига ўзларининг бугунги ва келажакдаги эҳтиёжларини ҳисобга олиб, ўзларига керакли иморатни қуравеирилар. Граждандарга ўзлари яшаб турган квартираларни мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан давлатдан сотиб олиш имкониятини бериш тўғрисидаги қўндан-қўп тақлифлар ҳам ўринли, деб ҳисоблайман.

Уй-жой қурилишини жадаллаштириш юзасидан қабул қилинган қарорларни совет кишилари маъқулладилар. Иш ҳамма жойда яхшилик сари ўзгара бошлади, аммо янги муаммолар ҳам келиб чиқмоқда. Қурилиш ташкилотларининг ва бинокорлик материаллари саноатининг базасини ривожлантириш даражаси остиб бораётган эҳтиёжларга мувофиқ келмайпти. Шу сабабли бу соҳада областлар, ўлкалар ва республикалардаги мавжуд имкониятларнинг ҳаммасидан фойдаланиб, кўп иш қилиш керак. Кўп нарсаси машинасозларга ҳам боғлиқ, улар қурувчиларга ҳамда бинокорлик материаллари индустрияси корхоналарига энг замонавий техника ва машина-ускуналарни етказиб беришлари лозим. Бу ишларнинг ҳаммасини пайсалга солмай, амалий равишда ҳал этиш керак.

Ниҳоят, халқ истеъмол молларига бўлган талабни қондириб, савдо-сотиқни ва хизмат соҳасини ривожлантириш ҳақида. Бу соҳада бошланган ўзгаришлар — моллар ва хизматларнинг тақлиф қилиниши аҳолининг ҳарид қуввати ўсишдан орқада қолётганилиги, бунга мазкур соҳанинг қолқоқлиги ҳам, унга бўлган муносабат ҳам кўп жиҳатдан сабаб бўлаётганилигидан иборат энг муҳим муаммони ҳал этмайди.

Кўп нарсаси энгил саноатнинг ишига боғлиқ. Ҳозир биз бу тармоқни ривожлантиришга кўп йиллар мобайнида меъсимай қараб келиганининг азобиини тортаямиз. Унинг корхоналарида эскирган машина-ускуналардан фойдаланилмоқда, оғир қўл меҳнати кўп. Мана шуларнинг ҳаммаси унумдорликка, маҳсулотнинг миқдори ва сифатига, кадрларнинг барқарорлигига таъсир қилмоқда. Ҳозир бу соҳадаги аҳолини ўнглаб олиши лозим бўлган чора-тадбирлар қўрилди. Катта маблағ ажратилди. Корхоналар ҳам мамлакатимизда ишлаб чиқаришдан, ҳам чет эллардан сотиб олинган машина-ускуналардан фойдаланиб, модернизация қилинмоқда.

Аммо бошқа сабаблар ҳам бор. Халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш сўсташлик билан қўйгайирилиш кўп жиҳатдан иқтисодий механизмининг яхши соғломлашганилиги, рағбатлантиришчи омилиларнинг зафлглиги билан изоҳланади. Савдога узоқ муддат фойдаланиладиган молларни етказиб бериш лозим бўлган Иттифоқ министрликлари ва идрорларининг қўлгина корхоналари бунинг ичкини даражаси вазифа, деб ҳисобламоқда, ҳар қандай баҳоналарни вақ қилиб, бу вазифани ҳал этишдан бўйин товлашга уринмоқдалар.

Биз қисқа муддатларда халқ истеъмол моллари ишлаб чиқаришдан замонавий ва қудратли индустрияни вужудга келтиришимиз керак. Бу гап энгил саноатига тааллуқли бўлиб қолмай, шу билан бирга мудоффа заводаларига, оғир индустрия корхоналарига ҳам тааллуқлидир. Истеъмол моллари ишлаб чиқариш ва етказиб беришга бу корхоналарнинг қўшадиган ҳиссаси қатъиян қўйгайирилиши лозим. Бунда тақ фақат миқдор қўрсаткичлари ҳақида эмас, сифат қўрсаткичлари ҳақида ҳам бормоқда.

Моллар ва хизмат билан таъминлаш учун маҳаллий органлар зиммасига алоҳида маъсулият тушадди. Республиклар ва областларда савдои маҳаллий имкониятлар ҳисобидан моллар билан мўл-қўл таъминлаш ишига ҳақиқий тапшаббўс ва омиқдорлик қўрсатиш намуналарини оз эмас. Шундай бўлса-да, қўлгина регионларда тайёрга айёрили қайғайилари, ҳатто ўз жойида бемалол ишлаб чиқариш мумкин бўлган молларга ҳам фондлар ундириб олишга уринишлар жуда кучли. Кооператив ва яқна тартибдаги меҳнат фаолиятини ривожлантириш учун кенг имкониятлар очилган ҳозирги пайтда бундай позицияни кеңириб бўлмайди. Бунинг ўз вақтида тушуниб олиб, зарур шарт-шaroитлар яратилган жойларда натижалар яққол қўриш турибди, янги-янги моллар ва хизмат турлари пайдо бўлмоқда. Бунинг фақат тақрирлаш мумкин.

Қисқа қилиб айтганда, одамларнинг ҳаётини манфаатларига қадждор бўлиб бу ишга муносабатини марказда ҳам, жойларда ҳам тубдан ўзгаришиш керак.

2. ТУБ ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТНИ

ИЗЧИЛИК БИЛАН АМАЛГА ОШИРАЙЛИК

Ўртоқлар! Қайта қуришнинг боришини кўриб чиқа туриб, туб иқтисодий ислоҳот қандай амалга оширилаётганини ҳақида масалага алоҳида тўхталиб ўтмоқ керак.

Корхоналарнинг ҳўжалик ҳисобига, ўзини ўзи пул билан таъминлашга ва ўзини ўзи бошқаришга ўтиши коллективларнинг ўз янги ҳуқуқларини ҳам, энгил бўлмаган маъсулият юкини ҳам чинакамига ҳис этишларига имкон беради. Гарчи ислоҳот дастлабки қадамларини қўйётган, ҳўжалик юритиш янги методлари эса энгилгина ўлаштирилаётганига қарамай, булар ҳозирдаёқ қўлгина ишлаб чиқариш муаммолари ва социал муаммоларини ҳал этишга, коллективлардаги бутун вазиятга ижобий таъсир ўтказга бошламоқда.

Янгича ишлаётган корхоналар бу йил маҳсулот ишлаб чиқариш юзасидан планининг баъжарилишини таъминлаб қолмай, шу билан бирга ўз иқтисодий қўрсаткичларини ҳам анча яхшилаб олдидлар. Бу жуда диққатга сазовордир.

Аммо ҳозир ислоҳотнинг илк босқичи қийинчиликларидан сабоқ чиқари

М. С. ГОРБАЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давом. Боши 2-бетда).

Хазрати «ялпи махсулот»га саноат билан хизмат қилаётган кимсалар бизда ҳали нақадар кўп!

Бу ҳол ислохотнинг моҳиятига тубдан эид бўлиб, экономикани боши берк кўчага олиб кирган ўша бошқариш методларини сақлаб қоллиб билан баробар эканлигини исботлаб ўтиришнинг ҳолати бўлмас керак.

Эндилкида аввалги тартибларга сира ҳам қайтилмаслиги ҳаммага равшан бўлиши керакдек эди. Шунга қарамай, ҳозир ҳам агар корхонага план билан «таъйин» ўтказилмаса, у гўё иқтисодий кўрсаткичларни яхшилашга интилмади қўяди, деган фикрларни яшатишга тўғри келмоқда. Бир қарашда бу фикр-мулоҳазаларда қандайдир маъно бордек туюлади. Аммо реал турмуш бошқа нарсадан далолат бериб турибди. Бир фактни келтириб ўтаман, ҳолос.

Кўплар корхоналарнинг ҳуқуқларини кенгайтириш директив кўрсаткичлар доирасини тарайтириш, план кўрсаткичларнинг пасайишига ва беш йиллик тошпириқларини қайта кўриб чиқиш заруратига олиб келади, деб ҳавотир олинган эди. Дарҳақиқат, тўла ҳўжалик ҳисобига ўтган саноат корхоналари шу йил учун қабул қилган фойда олиш планларидан жами маблаг миқдори контрол рақамлардагига нисбатан 4,5 миллиард сўм кам бўлди. Ёскича методларнинг баъзи ашаддй тарафдорлари: фақат иқтисодий воситалар ва омиллар-гагина умид боғлашга интилиш мана нимага олиб келади, деб янги қорали билан сўзлашади.

Амалда аса иш қандай борди? Иш шундай бордики, маж-кур корхоналар шу йилнинг беш ойи ичида фойда олиш планларини 2,5 миллиард сўмлик ошириб бажардилар. Тўла ҳўжалик ҳисобига ишлаган меҳнат коллективларида фойда ошишини ўсиши эскича ишлаган корхоналардаги 10,2 процент ўстиришга 12,8 процентни ташкил этди. Бунда шу нарса муҳимки, фойдани оширишга асосан таннархи аронлаштириш, моддий сарф-харажатларни камайтириш ҳисобидан эришилди.

Бу натижа кейинги вақтда бизнинг экономикаимиз учун, тўғрисики айтсам, жуда одатдан ташқари натижадир. Бу натижа эътибор билан ҳар томонлама ўрганишга арзийди. Шу хусусда нималарни айтиш мумкин? Афтидан, иқтисодий механизмда корхоналарнинг яна ҳам юқориқроқ план-тошпириқларини қабул қилишлари учун самарали омиллар ҳали вуҷудда келтирилмагандир. Бу ҳақда ҳам уйлаб кўриш керак. Аммо, ўртоқлар, бизга охир оқибатда пировард натижа муҳим-ку, ахир. Модомики, ҳўжалик механизми ишлаб бoшлaб, реал натижаларни яхшилашни таъминлаётган экан, бу айтиш муддаонинг ўзи-ку. Ибратли сабоқ! Бу нарса, ниҳоят, план органларини планлаштиришга ёндашувларни қатъиян қайта кўриб чиқишга, асосий эътиборни «план билан таъйин» ўтказишдан иқтисодий воситалар ва омилларга қаратишга ундаши лозим.

Ўртоқлар, иқтисодий ислохотнинг бориши КПСС Марказий Комитети билан ҳўкуматнинг доимий эътиборига муҳтож эканлигини таъкирба кўрсатиб турибди. Давлат бюрут-масси гоёсининг бўзилганлигини улар кечикчи пайағавилгини эътифoр этиш керак. Олинган сигналларга ўз вақтида ва тегишли тарзда баҳо берилмади. Энди бу хато тузатишмоқда. Яқин вақт ичида давлат бюртмаларини қўлланиш тартиби тўғрисида ҳўкуматнинг махсус қарорлари қабул қилинади.

Ислохотнинг илк босқичида иқтисодий нормативларни тузиш масалалари ҳам меҳнат коллективлари билан бошқарув органларининг диққат марказида бўлди. «Бунда ҳам мин-йишқиллар ва идораларнинг корхоналарга нисбатан буй-рукбозлик одадларини сақлаб қоллиш йўлидаги урунлишлари намоён бўлди. Кўпгина министриқлар шундай нормативларни белгилашга ҳаракат қилдиларки, мажкур нормативлар ёрдамида аввалгидек маблагларни яқин ишлаётган корхоналардан кам самарали корхоналар фойдасига қайта тақ-симлаш имкониятини сақлаб қолмоқчи бўлишди.

Эҳтимол ҳўжалик ҳисоби ва ўз харақатини ўзи қоплаш йўлига ўтаётган меҳнат коллективларининг ишчи энди бош-лаётган пайдагиди имкониятлари турлиқа эканлигини эъти-борга олганда ҳозир бундай қайта тақсимлашни муайян да-ражада изохлаш мумкинандир. Аммо нормативларнинг асосий вазифаси бошқа нарсалар-ку, ахир, яъни даромадларнинг пи-ровард натижалар билан бевосита боғлиқлигини шундай таъ-минлаш керакики, коллектив иш сифатининг ҳар қандай ях-шилашини унинг даромадлари оширилиши билан рағбатлан-тириладиган бўлсин. Биз таъйига аёфлиқнинг ҳар қандай ошқора ёки яширин формаларига, ёмон ишлаб бaҳузуур яшаш имкониятига тоқат қила олмаيمиз. Текисчилик пси-хологиямизга ва ҳўжалик практикамизга жуда муқтаҳам ўрнатиб қолган-да, ўртоқлар! Уни эшикдан ҳайдасанг, те-шикдан кириб келаяпти, деса бўлади.

Иш ҳақини ислох қилиш давомида ҳам биз худди шун-дай муаммога дуч келмоқдамиз. Унинг дастлабки натижа-лари умидбахш кўринади. Янгица шароитга ўтган коллек-тивларда меҳнат унумдорлиги ошди, унга ҳақ тўлаш қўлай-ди. Аммо бунда ҳам текисчилик таслим бўлаётгани йўқ. Ях-ши ҳодимларни муносиб равишда мукофотлаш ва дангасар-лар, брақчилар, ишқамасларнинг маошини камайтириш ҳў-қуқини олган бўлишларига қарамай, корхоналар ундан жуъ-ятсизлик билан, бирон кишини равижитиб қўймамас эди, де-ган принцинга амал қилган ҳолда фойдаланишмоқдалар.

Меҳнат коллективларининг фаолиятида биз турғунлик давридан мерос қолган ёндашувларни ҳозирча бартараф этганимиз йўқ. Аша шундай ёндашувлар тоғида иқтисодий, юкс-ак самарали бўлишга эса ноб меҳнат намунасини кўрс-таётган ишчилар, техниклар, инженерларнинг иш ҳақи суғий равишда чеклаб қўйилмоқда. Бу хусусдаги баъзи норматив ақтларга ҳам таъкидий муносабатда бўлиш зарур. Меҳнат коллективларининг фаолиятидагина эмас, балки улардаги барча бўлимларнинг фаолиятида ҳам, ҳар бир иш жойида ҳам ҳўжалик ҳисоби принципларини изчиллик билан амалга ошириш—текисчилик тенденцияларини тағ-томири билан тутатишини энг самарали йўли эканлигини наҳотки ҳали ҳам исботлаш лозим бўлса?

Одий қилиб айтганда, ислохот деярли ҳар бир меҳнат-кашининг шахсий манфаатларига чуқур дахл қилмас, унинг жонжакоб иши бўлиб қолмаса, бундай ислохот ишга тушмай-ди, биз умид қолаётган натижаларни бермайди.

Кооператив харақатни кенг авж олдириш — туб иқти-содий ислохотнинг бош йўналишларидан биридир. Колхоз-чиларнинг сўзсизда ҳам, кооперация тўғрисидаги Қонуни тасдиқлаган Олий Совет сессиясида ҳам бу масалалар етарлича муфассал муҳокама қилинди. Шу «арица биз кооп-ерацияни бутун чоралар билан ривожлантириш учун зар-ур шарт-шароитларни асосан вуҷудда келтириб бўлидик. Марказий Комитет кооператив харақатни юксалтириш жа-мийатнинг кўпгина ҳаётий муҳим муаммоларини ҳал этиш учун кенг имкониятлар очади, деган фикрга асосланмоқда.

В. И. Ленин кооперацияга қандай аҳамият ва роль берган бўлса, биз ҳам кооперацияни ривожлантиришга худди шун-дай аҳамият ва роль бахш этдик. Ҳозир асосий эътибор амалий ишлар соҳасига қаратилмоқда. Зотан, меҳнатқа-шларнинг кооперация асосида қайта қуриш ишига тобора кўп-роқ ҳисса қўлиш муддаосини ҳарқанд йўл-бақувватлаш Советларнинг, партия ташкилотларининг бевосита бурчидир.

Ўртоқлар! Бошқарув аппаратида консерватизм шу қадар яшовчан бўлмаганида иқтисодий ислохот анча ахишроқ амалга оширилиши мумкин эди. Буйруқбозлик ва маъму-рийчилик ўз позицияларига зўр бериб ёпишиб олмоқда. Биз ислохотни амалда рўёбга чиқариш давомида қолоқ куч-ларнинг қаршилигини реал равишда сезиб туришимиз, бун-дай қаршилик аса баъзида чалакам-чатти, мурасоолиқдан иборат, баъзан хато қарорлар қабул қилинишига олиб кел-моқда.

Давлат ишлаб чиқариш бирлашмаларини тузиш ниқоби остида министриқларнинг аввалги бюрократик бош бошқар-малари системасини қайта тиклашга урунчиб қўрилганлиги факт-ку, ўртоқлар. Шундай йўл билан муқтақил корхона-ларнинг ихтиёрий бирлашуви гоёсини идоравий говларни сақлаб қолган ҳолда ва бошқарув аппарати ҳаддан эиёб бўл-ган қаттиқ марказлаштирилган ташкилот билан алмашти-рмоқчи бўлишди.

Демократиялаш ва иқтисодий ислохот шарт-шароитлари-га мос бўлиб тушаётган янги бошқарув формаларини қабул қилмаётган ҳодимлар марказда ҳам, жойларда ҳам ҳали оз эмас.

Иттифoқ ҳамда республика министриқлари ва идорала-рининг бошқарув аппаратини, область ва ўлка бошқарув органларини қисқартириш чоғида ҳам шу нарса намоён бўлди. Ҳўш, бунга нима дейиш керак? Биз учун бу прин-ципал масалалар. Биз аппаратни қисқартириш ва арзон-лаштириш, унинг иш самарадорлигини ошириш йўлини қатъ-ият билан ўтказганимиз керак. Айтиш вақтида ана шу тадбир-лар натижасида бўшаиб олинмаётган кишилар бошида идора-ларда ўрнашиб қолмай, балки ишлаб чиқаришга, хизмат со-ҳасига, кооперацияга, савдога, коммунал ҳўжаликка, худлас қадрлар еттишмаслиги ҳақиқатан ҳам сезилиб тур-ган жойларга боришлари тўғрисида ҳам ғамхўрлик қилиш лозим.

Кўриб туришимизки, ислохотнинг бошланиши билан боғлиқ жараёнларнинг ҳатто қисқача таҳлили ҳам бу нақадар осон иш эмаслигини, у қанчалик катта ва зўр эътибор берили-шини талаб қилаётганлигини кўрсатиб турибди. Ҳа, қийин-чиликлар бор, келдусида ҳам улар аҳтирдон ҳоли эмас.

аммо ислохот ҳўжаликнинг тобора кенг соҳаларини қамраб олиб, ўзининг яшаш қўбиллигини намойиш этмоқда.

Биз орттирилган таъкирбаи эътиборга олиб, 1989 йил-дан бошлаб моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги барча корх-оналарнинг ҳўжалик юртишнинг янги шароитига ўтишини и-жосига етказишга пухта ҳозирлик қўлишимиз керак. Бу жуда жиқдий масала бўлиб, унда майда-чўдалар йўқ, чун-ки ислохот яна миллион-миллион меҳнаткашларга дахл қи-лади.

Корхоналарни янги шароитда ишлашга ка-бинетларда туриб тай-ерлаш — ўтмишдаги энг катта хато бўлиб, биз уни такрорлашимиз асло мумкин эмас. Меҳнаткашлар, меҳ-нат коллективларининг кенгашлари ислохотни амалга оширишдан чет-да қолган жойларда, ҳамма нарса ҳўфена, юқоридан туриб ҳал қилинган жойларда — айтиш мана шундай жойларда энг жиқдий нуқсонлар ҳам пайқал-ди, кўпгина қўтилма-ган қийинчиликлар юза-га келди. Бу аса одам-ларнинг социал наф-фиятига, уларнинг и-слохотга бўлган муноса-батига таъсир қилди.

Шу йилнинг таъри-баси ишлаб чиқариш воситалари билан ул-гуржи савдога ўтиши жадаллаштириш зарур-лигини англаб етиши-мизни ҳам мустаҳкам-лади. Ҳўш, биз бутун нимани кўрямиз! Ҳў-жалик ҳисобига ва ўзи-ни ўзи пул билан таъ-минлашга ўтганлар учун улгуржи савдо матлубигина эмас, бал-ки ҳаётий зарурат ҳам-дир. Келгуси йил бо-шидан моддий ишлаб чиқариш соҳасидаги корхоналарнинг ҳам-маси ҳўжалик ҳисоби асосида ишлайдиган бў-лиши сабабли, афтидан, биз ишлаб чиқариш воситалари билан улгур-жи савдога ўтиш мўд-дашларига ҳам янгица ёндашимизни, уни кўп йилларга қўзиб юбормай, балки шу беш йиллик доирасида ниҳосига етказишимиз лозим бўлади. СССР Госплани ҳам, Госсенаб ҳам бу хусусда конкрет таклифлар киритишди, деб ўйлайман.

Ҳозир кўп нарса нарх белгилашни ислох қилишга бориб тақалмоқда, албатта. Мен улгуржи нархларини ҳам, харид нархларини ҳам, чакана нархларини ҳам, тарифларини ҳам қайта кўриб чиқишни назарда тутяман. Бу муаммонинг ҳал қилинмаганлиги иқтисодий ислохотни амалга ошириш-ни жуда қаттиқ мушқуллаштирмоқда. Нархларни ислох қилимай туриб, биз ҳалқ ҳўжалигида нормал иқтисодий му-носабатларни вуҷудда келтира олмаимиз, ишлаб чиқариш харақатлари ва натижаларга асосли баҳо беришни, товар-лар ва хизматларни айрибюшладиган муносоабонлики таъ-минлай олмаимиз, фан-техника тараққийини ҳамда ресурс-лар тежаллишини рағбатлантира олмаимиз, бозордаги вази-ятни нормаллаштира олмаимиз ва меҳнатга қараб адолатли равишда тақсимлашни амалга ошира олмаимиз.

Масалан, ком ашб ва ёқилгининг нархлари пасайтирилган ҳолда ҳўжалиқни қандай қилиб текамий юритиш мумкин? Асло бундай қилиб бўлмайди. Ёни бошқа бир масалани олиб кўрайлик. Давлат товарларнинг бир группасидан юқо-ри фойда олиб, айтиш вақтда бошқа бир товарлар группасига бюджетдан ўнлаб миллиард сўм дотация тўлашга мажбур бўлмоқда. Ваҳолонки, дотация бериладиган паст нархлар ҳам, асосисз юқори нархлар ҳам ишлаб чиқаришни ўсти-ришни рағбатлантирмаслиги ҳамда фан-техника тараққий-тига ниҳоятда салбий таъсир ўтказиши яқини маълум.

Шуни ҳам таъкидлаш зарурки, нарх белгилашни ислох қилишининг ўзи агар айтиш бир вақтда молиявий балансли-к, кредит-молия системасида, банклар фаолиятида, бюд-жетда ва ҳоказоларда тартиб ўрнатиш масалалари ҳал этил-мас экан, иқтисодий вазиятни яхшиламайди. Шу босондан нарх белгилашни ислох қилишни ҳалқ ҳўжалигини молия-вий жиҳатдан соғломлаштириш программасини амалга оши-риш билан чамбарчас боғлаш керак. Бу аса ўз навбатида ҳар бир корхонанинг молиявий аҳволи, ҳар бир меҳнат коллективининг иши билан боғланган. Бунга ҳам унутмас-лик керак.

Нарх белгилашни ислох қилиш чакана нархлар-га ҳам дахл қилмаслиги мумкин эмас, чунки улар бутун нарх-наво системаси билан чамбарчас боғлиқдир.

Ҳозир кўпгина озиқ-овқат махсулотларининг, аввало, гушт ва сутнинг чакана нархлари уларни етиштиришга кетаётган реал харажатлардан ва харид нархларидан анча арзондир. Давлат бу тафавутни истеъмолчига дотация ҳолида қоплаш-га мажбур. Бундай аҳвол нормал эмас. Бу ҳол мана шу махсулотларни етиштириш омилларига пўтур етказадди, улгарга, айтиқса нонга нисбатан бегамликини келтириб чиқа-ради.

Буларнинг ҳаммасини биз ҳаммаимиз биламиз, ўртоқлар. Шу босондан бу вазифа қанчалик қийин бўлмасин, бир на-ршда у қанчалик эшика-тумон ва ҳавотирликини келтириб чиқармасин, уни ҳал этишимиз ниҳоятда зарурдир. Ҳозир чакана нархлар тўғрисидаги масала пухта ишлаб чиқилмоқ-да. Бу хусусдаги таклифлар ҳалқнинг ҳар томонлама муҳ-камасига қўйилади.

Бунда фақат битта ёндашув бўлиши мумкин, у ҳам бўлса — чакана нархларни ўзгартириш одамларнинг турмуш да-ражасини муқталоқ пасайтирмайди керак. Масала мана бундай қўйилмоқда: ҳозир давлат дотацияли ҳолда тўла-ётаётган маблаглар компанияси ҳолида бегамол аҳолига бери-лади. Шундай қилиб, чакана нархларни қайта кўриб чиқиш-дан давлат бирон-бир бевосита молиявий наф қўрмайди ва аҳоли ҳам ҳеч нарса ютқизмайди. Бунда гап ҳалқ ҳўжали-гиданги вазиятни соғломлаштириш, иқтисодий воситалар ва омилларнинг ишлаши учун, махсулот ишлаб чиқаришни кў-пайтириш ва унинг сифатини ошириш учун, бозорини озиқ-овқат махсулотлари билан тезроқ тўндириш учун анча ку-лай шароитларни вуҷудда келтириш тўғрисида борапти.

Қайта қуриш доирасида ва туб иқтисодий ислохотни амалга оширишни эътиборга олиб, ташқи иқтисодий сисеат-ни қайтадан идрок этиш борасида катта ишлар қилинди. Бунда ҳам ҳалқро меҳнат тақсимоти афзаллиқларидан ях-широқ фойдаланиш имконияти берадиган принципал янги ёндашувлар зарур бўлиб қолди. Эндилкида корхоналар ва бирлашмалар учун ташқи бозорга кенг миқёсда чиқиш, бе-восита ташқи иқтисодий алоқаларни йўлга қўйиш, кўшма корхоналар барпо этиш имкониятлари очилди.

Биз илгари бўлганидек, социалистик мамлакатлар билан муносабатларни устуи қўямиз. Икки томонлама ва кўп томонлама асосда, Ҳазоир Иқтисодий Ёрдам Кенгаши доираси-да биз дўстларимиз билан бирга фан-техника тараққийи-нинг, иқтисодий ҳамкорлик замонавий формаларини, рив-ожлантиришнинг энг муҳим вазифаларини ҳал этишга ки-ришмоқдамиз. Истикболда сўмининг эркин муомаласида бўли-шга ўтилишини, ягона социалистик бозор шаклланишини кўриб туришимиз.

Биз ўзaro манфаатдорлик асосида капиталистик ва рив-ожлантирган мамлакатлар билан ташқи иқтисодий алоқа-ларни кенгайтириш ҳам ҳаракат қила берамиз. Бу соҳада ҳам турли хил ҳалқаро кооперация ҳамда иктисоолашш неғи-зида илм-фан, техника ва ишлаб чиқариш соҳасида чуқур ҳамда комплекс равишда ҳамкорлик қилиш йўлидан бори-лмоқда.

Ўртоқлар! Иқтисодий ислохотнинг дастлабки ажуларини чиқара туриб, биз ҳозирги беш йиллиқни қандай бажариш тўғрисидагина ўйлаб қолмаслигимиз керак. Келгуси ва би-ринчи навбатда ўн унчинчи беш йиллик стратегиясини ишлаб чиқиш учун қайта қуриш дастлабки йилларнинг сабоқла-ридан фойдаланиш принципал муҳимдир.

Марказий Комитет билан ҳўкуматда шундай яқиди фикр қарор топтоқда: ўн унчинчи беш йиллик ва мамлакатнинг кейинги тараққийи концепциясида Марказий Комитет апр-ель Пленумининг, КПСС XXV сўзсизининг экономикаимиз

ни социал соҳага қаратиш йўли чуқур ва оғишмай ўткази-лиши лозим.

Авалло, одамларнинг тўла қўимматли озиқ-овқат махсуло-ларига бўлган талаб-эҳтиёжларини қондириш, бозорини ҳалқ истеъмолчи моллари ҳамда хизматлар билан керакли турлар-да ва юқори сифатли қилиб ботириш, ўй-жой қўрилиши, соғ-лиқни сақлаш, ҳалқ маорифи ва маданиятини яхшилаш программаларини амалга ошириш шулар жумласидандир. Табиий муҳитни муҳофаза қилиш, мамлакатда экологик ва-зиятни тубдан яхши-лаш борасидаги ғай-рат-шиқоатларни қу-чайтириш биринчи на-вбатдаги вазифалардан-дир. Мана шундай ён-дашилган тақдирдаги-на биз турғунлик дав-ридан қолган қарзлар-ни ўзиб, экономикаимиз-ни ҳалқ манфаатлари йўлида соғлом ривож-ланиш нига ўтказса оламиз.

Иқтисодий ривож-ланишини социал соҳа-га йўналтириш, мил-лий даромадда истеъ-мол улушини кўпайти-риш бутун структура ва инвестиция сисеатин-инг ўзати, экономика суръатлари ва муносо-абонлиқларини шакл-лантириш неғизи бў-либ қоллиши керак. Ҳо-зир шу нарса равшан-ки, хизмат соҳасидан бошлаб оғир индустрия ва мудоффа саноати-га умуман ҳалқ ҳўжа-лигини қамраб олади-ган чуқур ўзгариш-ларни амалга ошириш лозим.

КПСС Марказий Ко-митети конференция шундай йўлни қўллаб-қувватлаб фикр билди-ришга умид боғлайди. Шу муносабат билан яна бир масала-ни ҳам муҳокама қи-лиш керак. Гап иқти-содий тараққийи ме-зоилари ва кўрсатки-члари тўғрисида бори-пти. Махсулотни ўсти-риш суръатларининг ўзигаина эмас, балки уларнинг реал равиш-да қўйлаиши, ҳалқнинг

талаб эҳтиёжлари ҳақиқатда қондирилиши муҳимлиги ҳа-қида биринчи марта таъкирбаганимиз йўқ.

Хом ашб ва ёқилди-энергетика тармоқларининг махсуло-ти ресурслардан нoрационал, исрофгарчилик билан фойда-ланилиши натижасида «ишлаб юборилаётган» экан, бу мах-сулотнинг қўпайтирилишдан нима фойда? Ёни қишлоқ ҳўжалик машиналарининг иш самарадорлиги пастлигини са-бабли уларни харид қилишмас экан, ишлаб чиқаришни кў-пайтиришнинг кимга кераги бор? Ёнига саноатда ҳам «ял-пи махсулот» эмас, ишлаб чиқаришнинг шўнчалик ҳажми эмас, балки одамларнинг реал эҳтиёжини қондирадиган бу-юмларнинг турлари керак.

Биз эскича ёндашувлардан ҳали сира ҳам оз неча олма-ймиз. Бизга шўнчалик миллионлаб тонна пулат, миллион-лаб тонна цемент, миллионлаб тонна кўмир эмас, балки конкрет пировард натижалар керак. «Ишлаб чиқарилса бў-ди» ва «план бўлса бўлди» деган муқталоқ эскириб қолган мушкул тасаввуслар ва фикрлар доирасида биз қачон-ча айланб юраверамиз?

СССР Госплани, Фанлар академияси ушбу масала юза-сидан таклифлар ишлаб чиқариш зарур, ана шу таклиф-лар асосида ўн унчинчи беш йилликдаги планлар тузилган ва иқтисодий ривожланиш натижаларига баҳо берилган бў-лур эди.

Ўртоқлар, социал-иқтисодий соҳадаги ишчимизнинг баъзи ажуларни мана шулардан иборат, туб иқтисодий ислохот илк босқичидан эидийлар ва муаммолар мана шулардан иборат, айтиш келажак ва анча олис истиқболни назар-да тутган баъзи фикр-мулоҳазалар мана шулардан иборат.

3. ЖАМИЯТНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ, МАЪНАВИЙ

ИМКОНИЯТИНИ АКТИВЛАШТИРАЙЛИК

Ўртоқлар! Жамиятнинг фан, таълим, бутун маданиятдан иборат интеллектуал, маънавий имкониятини ҳар томонлама активлаштирмай туриб қайта қуриш, социализмни янгилаш мумкин бўлмайди. Аммо бу гапни айтиб қўйиш-нинг ўзи кифоя эмас. Харақат қилиш, ҳаракат қилганда ҳам ғайрат билан ва дунёда бу йўналишга жуда катта куч-ғай-рат сарфланаётганлигини, бу соҳага капитал маблаг сарф-лаш қўйлаиб бораётганлигини ҳисобга олган ҳолда кенг қўл-лама ҳаракат қилиш керак.

Қайта қуришнинг бошидаёқ устуи соҳалар ўрнини ўзгар-тириш, маънавий соҳа ролини ошириш, унга етарли баҳо бермаслиқни бартараф этиш вазифаси қўйилган эди. Зотан, бу соҳада қўшнча нарсалар ўзгариб. Ёни ижтимоий-сиё-сий муҳит—ошқоллик, иқидийи ва мунозаралар, объектив, ҳолисона тадиқлот таъкид ва ўз-ўзини таъкид эркинлиги му-ҳити вуҷудга келди. Ошқоллик чинакам революциясини давом этмоқда. Бусиз янги ҳаёт қуриш мумкин эмас.

Партия олимларимизнинг қайта қуришга қўшаётган ҳис-сасига катта аҳамият бераётир. Марказий Комитет Тезисла-рида таъкидланганидек, фан-техника тараққийини жадал-лаштириш ва аввало унинг ҳозирги босқичидангиди авангард технологиялари — микроэлектроника, робототехника, ин-форматика, биотехнология ва шу сингариларни ривожланти-риш билан боғлиқ ютуқларни ағаллаш партия иқтисодий ва социал стратегиясининг неғизидир.

Фан ва техникани ривожлантиришда ижобий ўзгаришлар қўзга ташланмоқда. Махсулотнинг техника даражасига та-лабчанлиқ ошди, илмий-тадиқот ташкилотларининг ечим-ларини ўзлаштириш мўддатлари қисқарди. Тадиқотлар ва ечимларни планлаштириш, маблаг билан таъминлаш ва улар-нинг моддий таъминоти системасини ўзгариштириш, фан ютуқ-ларидан практикада тезроқ фойдаланиш, илмий меҳнатни рағбатлантириш юзасидан катта тадбирлар қўрилди. Бу тад-бирлар ижобий таъсирини кўрсатди, лекин вазиятни тубдан ўзгариштириш ҳали эришилгани йўқ.

Илм-фан ва фан-техника тараққийи истиқболлини белги-лайдиган фундаментал тадиқотларда вазиат айтиқса мурак-каб эканлиги маълум бўлди. Фаннинг ўз тараққийи нати-жидан келиб чиқмайдиган тадиқот йўналишларини фанга қўйишга зўрлик билан қабул қилдирилган пайтдаги раҳбар-ликнинг буйруқбозлик-маъмурий методлари ҳўқумронлик қил-ган даврдан мерос бўлиб қолган кўпгина тўсиқлар ҳамон ўз таъсирини кўрсатиб келмоқда. Аксинча, тадиқотларнинг кўпгина янги истиқболли соҳалари ўз вақтида қўллаб-қув-ватланмади ва ҳатто таъқиқлаб қўйилди.

Қатор-қатор асосланган вазифалар қўйилар, лекин улар моддий ва таъқиқий жиҳатдан таъминланмас эди. Бу аса умуман илм-фан соҳасидаги сисеатининг обрўсини тушириб қўйди. Фан умумий далаат план системасига унинг тарихий қисми сифатида зарур даражада киритилмади. Ваҳолонки, узиб кенг матиоддаги социал-иқтисодий сисеатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мумкин эмас. Олимлар лойиҳалар, ечи-млар, планларни экспертиза қилиш учун ахён-ахёнлигина жалб қилинди, уларнинг фикри идоралар фикрига тўғри келмас бу фикр писанд қилинмас ва ҳатто баъзан таъдиб остига олинар эди.

Натижада кейинги ўн йилликлар мобайнида илм-фаннинг ижтимоий статуси ва илмий фаолиятнинг обрўси жуда паса-йиб кетди. Ёни ташвишли нарса шунки, турғунлик йилларида совет фани бир қатор етакчи йўналишлар бўйича орқада қо-либ кетди. Унинг «қувий етиш» йўсинидаги ривожланиш асосий йўналиш бўлиб қолди. Фаннинг фундаментал тади-қотлар асосий ҳажмини бажарувчи академия сектори ҳисса-сига илмий тадиқотлар учун ажратилган барча маблаглар-нинг 6,8 процентинигина тўғри келганлиги нормал ҳол эмас, ал-батта.

Шу сабабли эндилкида илм-фан соҳасидаги, сисеатдаги ана шу барча хатолар ва нуқсонларни тузатишнинг фангагина кифоя эмас. Гап чуқур қайта қуриш ҳақида, ҳўжалик меҳа-

низмининг кўпгина қарор топган структураларини синдириш ҳақида, илм-фанданг ички муносабатларни тақомиллашти-риш ҳақида боради. Ватанимизнинг сифат жиҳатдан янги ил-мий потенциалли яратиш зарурки, бусиз фундаментал тади-қотларда қисқа мўддатларда ёриб чиқишини ва шу асос-да жамиятимизни социал-иқтисодий қайта қуриш соҳасида белгиланган программаларнинг бутун комплексини муваффа-қияли амалга оширишнинг илоки йўқ.

</

М. С. ГОРБАЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 2-, 3-бетларда).

Қайта қуриш даврида фан, маориф ва маданият соҳасидаги сиёсатнинг бош йўналиши ҳақида гапирадиган бўлсак, бу йўналиш ленинча принципларга қайтишдан, инсон томон бурлиқлидан, халқнинг маънавий бойлиги томон бурлиқлидан иборат бўлади. Партия ана шу инсонпарварлик мақсади йўлида куч-гайратини оширавериб ўз вазифаси деб билди.

4. ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАРНИНГ ДЕМОКРАТИЯЛАШТИРИЛИШИ

Ўртоқлар! СССРдаги қайта қуриш жаҳон аҳамиятига эга бўлган омида айланди. Ўз уйимиздаги туб ўзгаришлар халқаро ишларда ҳам янгича ёндашуви талаб қилди.

Урушдан кейинги даврдаги совет ташқи сиёсати баҳо берав эканми, биз шунини унутмаймизки, империализм бизнинг ва иттифоқчиларимизнинг атрофида амалда фақуллод-да вазиятни вужудга келтирди. АҚШ бошчилигидаги Ғарбий ҳарбий блок социализмга нисбатан ўзини очикдан-очиқ агрессия тарзда тутди. Биз учун уруш хавфи доимий нарс бўлиб қолди. Бу хавф ҳамон йўқолгани йўқ. Совет Итти-фоқи ўз иттифоқчилари билан биргаликда бунга, шунингдек, социалистик мамлакатларга қарши қаратилган аниқ мақсадга йўналтирилган психологик урушга эътибор бермаслиги мумкин эмас эди.

Шундай бўлсада, ўтмишдан сабоқ чиқарв эканми, буй-руқбозлик-маъмурий методлар ташқи сиёсат соҳасига ҳам таъсир кўрсатмай қолмаганини тая олмаслик нотўғри бўлур эди. Баъзан ҳатто энг муҳим қарорлар ҳам коллектив томонидан ҳар томонлама муҳома ва таҳлил қилинмасдан, баъзан эса дўстлар билан етарли даражада маслаҳат қилин-масдан тор дорадаги кишилар томонидан қабул қилинган ҳоқлар ҳам бўлган. Бу эса халқаро муносабатлар ва бошқа давлатларнинг сиёсати, ҳокимиятига нисбатан бўлишга, баъзан эса ҳатто қарорларга ҳам олиб келар эди. Афсуски халқ-халқларнинг у ёки бу вариантга халққа нақадар қимматга тушибди ва қандай оқибатларга олиб келиши ҳақида жиддий ўйлаб кўрилмас эди.

Бизга ва бутун социалистик дунёга қилинган ядровий да-дагга жавобан АҚШ билан стратегик тенгликка эришиш зар-ур эди. Шундай қилинди ҳам. Аммо империализм қар-ши ҳарқатда ҳарбий жиҳатда жуда катта маблаглар аж-ратиб ва бу масалалар жиддий эътибор бериб, биз давлат хавф-сизлигини таъминлаш учун, кескинлигини камайтириш ва халқлар ўртасидаги ҳамжиҳатликни мустаҳкамлаш учун дунё-да рўй берган асосли ўзгаришлар муносабати билан вужуд-га келган сиёсий имкониятлардан ҳаммаи ҳам фойдалана-нимиз йўқ. Натижада қуролланиш пойгасига мубтало бўли-шимизга йўл қўйди, бу эса мамлакат социал-иқтисодий ри-вожланишига ва унинг халқаро аҳволига таъсир кўрсатмай қолши мумкин эмас эди.

Шу аснода қуролланиш пойгаси жар ёқасига ақиллашди қолди. Шу муносабат билан бизнинг тинчлик ва қуролсиз-ланиш йўлидаги анъанавий-сиёсий ва иқтисодий фаолияти-миз ўзининг ишончли хусусиятларини йўқота бошлади. Жид-дийроқ қайта айландиган бўлсак, — бундай ривожланиш ман-тиқини ўзгартирмасак, — ҳарбий қарама-қаршилик чегарасига ҳақиқатан ҳам яқинлашиб қолган бўлардик.

Шу боисдан ташқи сиёсатни шунчаки тақомиллаштириш эмас, балки қатъиян янгилан зарур бўлиб қолди. Бунинг учун эса янгича сиёсий фикрлаш зарур эди. Мар-казий Комитетнинг апрель Пленуми, партиянинг XXVII съезди бу тафаккурга асос қолди. Пленум ва съезд қайта қуриш шартотида халқаро фаолиятимиз учун фалсафий асос яратди. Янгича фикрлаш — ёниқ ва тугал доктрина эмас. У диалектик харақатга эга, шу сабабли сиёсатни жуқини ҳа-ёт жараёнига мувофиқ тарзда узлуксиз тақомиллаштириш ва ривожлантириш имконини беради. Табиийки, у бизнинг социалистик йўлимизга, ленинча принципларга мувофиқ тарзда амалга оширилади.

Ички ишларда бўлганидек, совет раҳбарияти Ленинга, унинг таърифибасга мурожаат қилди — ҳамма жойда, ҳар қандай вазиятда реализм позициясида ҳаракат қила бош-лади. Фақат шундай ташқи сиёсатни қайта қуришга самар-али хизмат қила олади. Шу таърифларига у кимга қара-тилган бўлса, уларнинг ана шу сиёсатга реалистик муносаба-тига умид боғлай олади. Шу ҳолдагина у дунёни ақиллашти-р келаятган хатардан сақлашда ёрдам бериш қобилиятига эга бўлади.

Биз ҳозирги дунёни таҳлил қилар эканми, шунини аниқ тасаввур қиламизки, халқаро муносабатлар ўз синфий ха-рактерини сақлаган ҳолда, худди халқлар ўртасидаги муносабатлар сифатида тобора кўпроқ намоён бўлмоқда. Биз жаҳон ишлариде халқларнинг, миллатларнинг, шакла-наётган янги миллий давлатларнинг роли тобора ошиб бора-ётганлигини қайд қилдик. Бу эса халқаро ишларда манфаат-ларнинг хилма-хиллиги билан ҳисоблашмаслик мумкин эмаслигини таъқоз қилади. Уларни ҳисобга олиш янги сиё-сий тафаккурнинг муҳим элементидир.

Биз ядровий хавфининг ошиб бораётганлиги, бошқа глобал проблемаларнинг кескинлашуви, дунёдаги барча жараёнлар интернационаллашувининг кучайиши билан характерлануви-чи замонамиз позициясида — унинг барча зиддиятларидан қатъи назар, тобора яхлит ва ўзаро боғлиқлик тусини олаёт-ган замонамиз позицияларидан, марксизмнинг негизидан ке-либ чиқадиган ғояни — пролетар-синфий ва умуминсон-ий манфаатларнинг ўзаро боғлиқлиги ғоясини чуқурроқ идрок этишга ҳаракат қилдик. Бу эса бизларни асримизда умуминсоний қадриятлар устун туриши керак, деган ҳулоса-га олиб келди. Янги сиёсий тафаккурнинг негизи ҳам ана шунда.

У ҳозирги халқаро муносабатлар учун халқлар томонидан асрлар давомида вужудга келтирилган ҳамда инсониятнинг буюк мутафаккирлари томонидан умумлаштирилган, сайқал берилган маънавий қадриятларнинг ҳаётий аҳамиятга эга эканлигига кенгроқ кўламада баҳо бериш имкониятини яратди. Дунёдаги туб ўзгаришларни таҳлил қилиш жараёнида бизнинг имкониятларимизни чеклаб келган ва ҳақиқий ни-ятларимизни бўзиб кўрсатиш билан шугулланган кишиларга муайян даражада далла бериб келган кўпгина эски андозалар бартараф этилаётди.

Бизнинг бошқа мамлакатларнинг намоёндалари билан — давлат ва ҳукумат бошлиқларидан то оддий граждандаргача, фан-маданият соҳасидаги ҳамма томонидан эътифоз этилган арбоблар билан, атоқли ёзувчилар билан, сиёсий партиялар, жамоат ташкилотлари ва ҳаракатларнинг раҳбарлари ва делегатлари билан, қасаба союзу ва социал-демократик ташкилотларнинг раҳбарлари, дин арбоблари ва парламент аъзолари билан кенг кўламада алоқа бораётганлигимиз катта роль ўйнади.

Бевосита алоқаларнинг ана шундай бойитилганлиги Совет Иттифоқини ташқи дунё учун бамисоли янгитдан «оқаётди». Биз эса ўз томонимиздан ташқи дунёни яхшироқ қуриш ва тушуниш, унинг проблемаларини муҳома қилишда ва бу проблемаларни ҳал этиш йўллариин излашда қатна-шиш, бошқа маданиятлар ва маънавий анъаналардан келиб чиқадиган ғояларнинг фойдали жиҳатларини олиш им-конията эга бўлдикми, бу нараса масалан, 1986 йилги Дехи декларациясида ўз аксини топди. Ана шу «икки томонлама алоқа» ёрдамида озодлик, демократия сингари қадриятлар-нинг аҳамияти тўғрисидаги масала ҳусусида ҳам ҳамжиҳат-лигини топиш осонроқ бўлиб қолди.

Булларнинг ҳаммаси совет ташқи сиёсатига жуқинилик бағишлаб, бир қатор йирек ташаббусларини олга сўриш им-конини берди.

Ядро қуролни 2000 йилгача босқичма-босқич тутатиш программаси, кенг қамровли хавфсизлик системаси, ривож-ланиш йўлини танлаш эркинлиги, манфаатлар мувозанати, «Умумевропа хонадон», Осиё — Тинч океан региониде муносабатларни қайта қуриш, мудофиа учун қиёф қилади-ган қуролларини қасқаш ва ҳужум қилмаслик доктрина-си, миллий ва регионал хавфсизликни мустаҳкамлаш йўли сифатида қурол-проғлар даражасини камайтириш, ўзга тер-риториялардаги қўшнларини олиб чиқиб кетиш ва базалар-ни тутатиш, ишлов тадбирлари, халқаро иқтисодий хавфсиз-лик, илм-фан олубсини жаҳон сиёсатида бевосита қўшиш ғояси шулар жумласидандир.

Давлатлараро йўлдаги алоқаларимизга мулоқот, қуролсиз-ланиш соҳасида эса чуқур ўзаро контролга таъйирлик асос қилиб олинди. Бу эса ишлов доирасини оdatдан дунёқараш спектриндан ача кенг майдонга олиб чиқиб имконини бер-ди. Биз идеология жиҳатдан ўзимиздан жуда йирек бўлган таъсирчан донорларда ҳам ҳамжиҳатлик ҳамда тинч-тотув яшаш ва ҳамкорлик қилишга таъйирлик соҳасида кўпгина имкониятлар борлигини кўрдик.

Бизнинг биргаликда мулоҳаза юритиш ва излашнига ас-тойдил ва ошкорта тақдир қилинганлиги дунёда катта таъ-сирот қолдириди. Ошкортар, қайта қуриш эса бизнинг таш-қи сиёсат соҳасидаги голаримиз ва ташаббусларимизга «моддий» ишлов бағишламоқда.

Бундай ёндашув жаҳон сиёсатида ва аввало қуролсиз-ланиш соҳасида, музокара жараёнига реал йўл бағишлаб, Ва-шингтон ва Москвадаги Олий даражадаги уршушларнинг муваффақиятини таъминлаган, Женева ва Рейкьявик учра-

шуларидеги сингари катта ўзгаришлар қилиш имконини бер-ди. Натижада бутун халқаро вазият ўзгараётди.

Жаҳонда социализмнинг маъке янги тафаккур нуқтаи назаридан кўриб чиқилди. Дўстларимиз билан биргаликда биз ўртоқлик рўҳида муносабатларимизнинг интернациона-листик моҳиятини ўтмиш сарқитларидан холи этишга ҳаракат қилдик. Партиялар ва давлатлар раҳбарларининг шахсий алоқалари жонланиб, ишчан ва оператив тус олди. Социали-стик ҳамдўстлик ташқи сиёсатини уйғунлаштириш тақомил-лаштирилмоқда.

Жаҳон социализми мурнақаб ўзгариш даврини бошидан кечиряпти. Социалистик мамлакатларнинг янги марраларга чиқиб олганликлари, миллий ва халқаро донорларда улар-нинг имкониятлари намоён бўлаётганлиги жаҳон тараққиети-да социализмнинг обрўси ва ролини кўтармоқда.

Тараққиёт йўлини эркин танлаш концепцияси янги та-факкурда асосий ўринни эгаллайди. Биз цивилизация омон қилишининг ўзи асосий, умумий жаҳоншумул проблемага айлانган бир пайтда бу принцип халқаро муносабатлар учун универсал бўлиб қолганлигига аминимиз.

Бу концепцияни дунёнинг беқиёс даражада хилма-хиллиги ва бу хилма-хиллигини ошиб бораётганлиги тақозо қилади. Биз жаҳон тарихидан асрлар бўйи четда қолиб келган мил-латларча кишиларнинг шу тарихга актив жалб этилганли-гидан иборат ақойиб воқеанинг тухуқи бўлиб турибмиз. Ана шу миллатларча кишилар мутлақо янги шартларда мус-тақил тарихий иқидоёт саҳнасига чиқаятирлар. Зотан мил-лий онг ҳамма жойда ғаябатан вазиятда улар тараққиёт йў-лини танлашда ҳали ўз сўзларини айтадилар.

Ана шундай вазиятда социал тузумини, турмуш тарзини, сиёсатни ҳарбий йўл ҳақида гапирмаганда ҳам, ҳар қандай воситалар билан четдан мажбуран қабул қилдиришга инти-лиш — илгарини йилларнинг хавфли қуролларидир. Су-веренитет ва мустақиллик, тенг ҳуқуқлилик ва аралашмас-лик халқаро муносабатларнинг ҳамма тан олган нормалари-га айланмоқда, шу нарсанинг ўзи XX асрнинг жуда катта ютуғидир. Ривожланиш йўлини танлашдаги эркинликка қар-шилик қилиш — ўзини тарихнинг объектив жараёнига қара-ма-қарши қўйиш демакдир. Шу сабабли куч ишлатиш сиёсатининг ҳамма формалар ва қўришларни тарихан ўз умрини яшаб бўлмайди.

Хуллас, биз шунга астойдил аминдирмизки, янги тафак-кур ва унга асосланган сиёсат ҳозирги дунёнинг етилган та-лабларини ва эътиёжларини тўғри асқ эттириди. Улар умид бағишлаб, инсоният онгида сифат ўзгаришларига йўл очиб берилди.

Совет кишиларини ҳаммадан кўпроқ ташвишга солаётган ва уч йил ичидеги иш натижасига шу масала юзасидан бе-риладиган баҳо ҳақидаги асосий саволга: уруш хавфини на-рироққа сура олдими, деган саволга биз: ҳа, сўзсиз сура олдик, — деб жавоб бера оламиз.

Хўш, бу нарсга нимада ифодаланди? Аввало, шу нарсда ифодаланди, халқаро ҳаётнинг маркази қарама-қаршилик-дан ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик томон, истиқболда конкрет натижаларга, биринчи навбатда оммавий қирғин қуроллари ҳусусида конкрет натижаларга ўтиш имконини берадиган музокаралар сари силкиди. Совет — Америка муносаба-тлари яхшиланди. Ядро қуролларининг бир қисмини тутатиш тўғрисида шартнома тузилди. Давлатлараро ва айнисқа жа-моатчилик даражасида Умумевропа жараёни жонланди.

Жанева битими ва Афғонистондан ҳарбий қисмларимиз олиб чиқиб кетила бошланганлиги умуман тинчлик учун хавф тугдираётган халқлар тараққиетида тўғанок бўлаёт-ган регионал низоларни сиёсий йўл билан ҳал этиш иш-да муҳим халқаро босқич бўлди.

Партия конференциямиз минбридан туриб партия ва халқ номидан солдат ва офицерлар, граждандар мутахассисларга — тақдирини шу уруш билан боғланган ва шу уруш оловидан ўтган ҳамма кишиларга яна бир бор чуқур миннатдорчилик изҳор қилишга руҳсат этгайсизлар (Қарсақлар). Жангчилар-миш Афғонистондан Ватан амри билан чиқиб кетмоқдалар. Ватанимиз эса доно йўл тутиб, шу йиллар ичиде янги сиёсий ва маънавий тақрибга ортирди, ҳозирги дунёни, унинг зидди-ятларини ва истиқбол йўлидаги қийинчиликларни чуқурроқ англаб олди.

Умуман, ўртоқлар, ҳозирги мавжуд реаликларни таҳлил қилсак: ана шу реаликларни мустаҳкамлаш ва ривожлан-тириштириш эришилса, XX — XXI асрлар чегарасидаги дунё қиёфасини қуйидаги тенденциялар белгилайди, деб тахмин қилиш имконини беради:

— Халқаро муносабатлар аста-секин демилитаризацияла-шиб ва инсонпарварлик тусини олиб боради, бунда, ниҳоят,

II. Сиёсий системани ислоҳ қилиш—қайта қуриш муқаррарлигининг энг муҳим кафолати

Ўртоқлар! ҚПСС Марказий Комитети иктымий-сиёсий ҳаёт-ни тубдан демократиллаш ва сиёсий системани ислоҳ қилиш программасини XIX Бутуниттифоқ партия конференцияси муҳомамасига қўяр экан, бу нарсга сиёсий тартиб-қондалар-имизнинг самарадорлигини тубдан ошириш, социалистик халқ ҳокимиятини нимааларга қодирлигини намоён этиш имконини беради, деб ҳисоблайди.

1. НИМА УЧУН ИСЛОҲ ҚИЛИШ КЕРАК

Биз бу ишни бўш жойдан, аввал-бошдан бошлаётганимиз йўқ. Бизнинг дунёда биринчи социалистик демократиядан иборат ноёб тақрибамиз бор. Халқ ҳокимиятининг социализм туйғайли юзага келган шакл ва усуллари инсониятнинг социал тараққиетида жуда катта таъсир ўтказди, ҳозирги замоннинг сиёсий маданиятига сингир кетди. Айнан бизнинг мамлакатимизда Советлар республикаси тимсолидаги меҳ-наткашлар ҳокимияти, ишчилар назорати, меҳнат қилиш ҳуқуқи ва инсоннинг бошқа энг муҳим социал ҳуқуқлари, аёллар билан эркакларнинг, миллатлар ва элаларнинг тенг ҳуқуқлилиги юзга келди. Бошқача қилиб айтганда, биз XX асрнинг кўпгина демократик ташаббуслариде биринчи бўлдик.

Хўш, сиёсий системани тубдан ислоҳ қилиш вазифаси ҳозир ўртага қўйилаётганининг сабаби нима? Гап аввало шундаки, ўртоқлар, Октябрь революциясининг ғалабаси натижасида барпо этилган сиёсий система маълум бир бос-қичда жиддий равишда бузилдики, бутун энг билан биз буни тан олишимиз керак. Натижада Сталин ва унинг атрофида-гиларнинг чексиз ҳўмроқлиги ҳам, репрессиялар ва беод-ликлар тўққина ҳам рўй бериши мумкин бўлиб қолди. Ўша йилларда қарор тошган бошқарувининг бўйруқбозлик-маъ-муриятчилик усуллари жамятиямиз тараққиетининг турли соҳаларига ҳалокатли таъсир қилди. Биз ҳозир ҳам бошдан кечираётган кўпгина қийинчиликларнинг илдизлари ўша системага бориб тақаллади.

Партия XX съездининг қарорлари партия ва давлат ҳаёти-нинг ленинча принципларини бузишларини бартараф этиш учун имконият очган эди. Бироқ, аввало, социалистик де-мократияга етарли баҳо берилмаганлиги ва унинг аҳамияти камайтирилганлиги оқибатида бу имкониятлардан фойдала-нилмади. Бу эса яна шахсга сизиниш ҳодисаларининг таъ-рорланлишига олиб келди.

Мавжуд сиёсий система бизни кейинги ўн йилликларда ҳўжалик ва социал турмушдаги турмушлик ҳолатлари куча-йишидан сақлаб қола олмади ва ўша пайтда бошланган исло-ҳларни муваффақиятсизликка маҳкум этди. Ҳўжалик-бош-қарув вазифаларининг партия-сиёсий раҳбарияти қўлида то-бора кўпроқ тўпланиш характерли тус олди. Айни вақтда ижтимоий аппаратнинг роли ортқ даражада катталаштириб юборилди. Турли давлат ва жамоат органларига сайланган кишиларнинг сони мамлакат катта ёшдаги аҳолисининг уч-дан бир қисмига етди, аммо айни вақтда уларнинг асосий оммаси давлат ва жамоат ишларини ҳал этишда амалий равишда қатнашишдан четлантириб қўйилган эди.

Турмушлик даврида бошқарув аппарати салкам юзта итти-фоқ ва санкиз юз та республика министриклари ҳамда идо-ларларни ўз ичига олиб, аслида ҳўжаликка ҳам, сиёсатга ҳам ўз иродасини ўтказга бошлади. Айнан йлорлар ва бошқа бошқарув структуралари қабул этилган қарорларнинг ижро-сини ўз қўлларига олган эдилар. Уларнинг ҳаракатлари ёки ҳаракатсизликлари билан нимаалар бўлиши, керак-у, нимаалар бўлмаслиги кераклигини белгилар эдилар. Совет-лар, кўп жиҳатдан партия органлари ҳам идровий манфаат-лар қисувини назорат қилишга қўйиб бўлмай қолган эди-лар. Қарор қилувчи орган ўз ҳаракатларининг оқибатлари учун иқтисодий жиҳатдан масъул бўлмаслиги универсал қонда бўлиб қолган эди.

худбилки интилишлари ва ҳурофотлари эмас, балки ақл-дор, билим ва аҳлоқий нормалар дунёдаги жуда кўндан-кўп зиддиятларни ҳал этишда ва манфаатлар мувозанатига эришишда давлатлар учун дастак бўлади, бунда ҳар бир кишининг ривожланиш йўлини эркин танлаш ҳуқуқи тан оли-нади.

— Давлатлар хавфсизлиги ҳарбий имкониятларнинг нис-бати соҳасидан тобора кўпроқ сиёсий ҳамжиҳатлик ва халқ-аро мажбуриятларни қатъий бажариш соҳасига ўтиб бора-ди; халқаро хавфсизлигининг кенг қамровли системаси, асо-сан, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг роли ва самара-дорлигини ошириш орқали вужудга келтирилади.

— Фан-техника имкониятининг гоят ўсишидан оламшумул иқтисодий, экологик, энергетика, озиқ-овиат, медицина ва бошқа вазифаларни бутун инсоният фойдасини қўлаб ҳаё этиш йўлида биргаликда маданийроқ тарзда фойдаланила-диган бўлади.

— Мустақил давлатлар ва халқларнинг хилма-хил ва ихтироий алоқаси уларнинг моддий ва маънавий жиҳатдан ўзаро боийишга ишончли тарзда хизмат қилади, ялли тинч-лик структурасини мустаҳкамлайди.

Бунда ҳам халқларга йўл қўяётганимиз йўқимкан? На-ҳотки, агрессия ва урушларнинг империалистик манбалари йўқолган бўлса? Йўқ. Биз империалистик милитаризм то-монидан тинчликка хавф солинаётганлигини унутмаймиз ва бошланган ижобий жараёнларнинг барқарорлигига ҳозирча гарантлар вужудга келгани йўқ, деб ҳисоблаймиз. Янги сиёсий тафаккур эса аўрвоғлики сиёсатига илгаринги қара-ганда кенгроқ сиёсий негизда қарама-қарши туриш учун янги имкониятларни қўриш ва топишга йўл очди.

Шу асрнинг иккинчи ярмида вужудга келган янги объек-тив факторлар ҳам бу имкониятларни мустаҳкамлайди.

Мудофиа қурилишимиз ҳам шу билан белгиланади. Бу қу-рилиш самарадорлиги бундан буйи техника, ҳарбий фан жи-ҳатидан ҳам, қуролли қучлари состави жиҳатидан ҳам асо-сан сифат кўрсаткичлари билан таъминланади. Мудофиа қу-рилишимиз Совет давлати ва унинг иттифоқчиларининг ишончли хавфсизлигини таъминлаш, мудофиа доктринамиз-га мувофиқ равишда амалга оширилиши керак.

Биз ўз амалий халқаро фаолиятимизда бундан буйи ҳам мустаҳкам тинчлик ва халқаро ҳамкорлик йўлини излайве-рамиз. Бундан буйи ҳам социалистик мамлакатлар билан муносабатлар биз учун биринчи ўринда тураверади. Биз ривожланиётган давлатлар билан, қўшнмаслик ҳаракати билан муносабатларимизни чуқурлаштириш йўлини изчи-лик билан ўтказаверамиз. Ўз мамлакатларида ҳокимиятга эга бўлган давлат арбоблари билан аввало жаҳон сиёсатининг бош йўналишида — қуролсизланиш масалалари бўйича актив суҳбат ва музокара олиб бораверамиз. Қайта қуриш йил-ларида биз қўшин ва жуда олдисида кўпгина давлатлар бил-лан муносабатларини яхшиладик ёки биринчи бор муносабат боғладик. Ҳеч ким билан муносабатларимизни бўзмадик. Бундан буйи ҳам шундай иш олиб боришга ҳаракат қиламиз.

ҚПСС ўзини жаҳон коммунистлик ҳаракатининг акрмласи қисми деб ҳисоблайдики, бу ҳаракат ҳозир ўз тарихий та-раққиетининг янги босқичига чиқшидан иборат қийин изла-ниш йўлини олиб бораётди. Биз бу излашнига тўла тенг ҳуқуқлилик ва ҳўрмат асосида актив иштирок этаверамиз. Жаҳон фани ва адабиётининг намоёндалари бўлган кўндан-кўп жамоатчилик қучлари билан, ўзгача идерагик йўна-лишдаги сиёсий партиялар билан, биринчи навбатда соци-алистлар, социал демократлар, лейбористлар билан, «сўл» деб аталадиган бошқа донорлар ва ҳаракатлар билан янгича му-носабатларимиз тобора кўпроқ халқаро имкониятларни ярат-моқда. Бутун дунё меҳнаткашлари билан, мустамлакачилар-га, ирқчилар ва реакцияга қарши курашчилар билан бирда-малчиш ўзгармасдир.

Ўртоқлар! Совет ташқи сиёсати ўтмишдаги баъзи хато-лар ва нўқсонларга қарамай мамлакат, социализм олдиде, бутун инсоният олдиде гоят катта хизматларга эга. Қайта қуриш ундан моҳият жиҳатидан ҳам, форма жиҳатидан ҳам сиёсий сифатини талаб қилди. Ички сиёсат сингари ташқи сиё-сат ҳам амалда партия билан халқнинг коллектив фикрини мўжасамлаштириши керак. Рўй бораётган ўзгаришларни-гина эмас, балки бундан буйи бўладиган ўзгаришларни ҳам оператив тарзда ҳисобга олиш зарур. Дунёдаги объектив жараёнлар ҳамда бизнинг имкониятларимиз жамоатчилик ва унинг ташкилотлари иштирокига доимо илмий ва оммавий муҳомадан ўтказиб турилиши керак. Халқаро масалаларга оид ахборотлар сифатини юқори кўтариш лозим. Сиёсий система ислоҳоти доирасида халқаро сиёсат масала-ларини ишчанлик ва малакали тарзда муҳома қи-лиши таъминлайдиган таъсирчан конституцион ваколатли механизмини яратиш вазифаси турибди.

Ижтимоий ҳаётнинг ҳаддан ташқари давлат та-саррубига ўтказиб юборилганлиги ҳам вужудга келган сиёсий системанинг катта камчилиги эди. Албатта, социализм шартотидаги давлатнинг вазифалари ва юмушлари ҳажми капитализм шартотида бўлганидан ача кенгдир. Бироқ марксизм-ленинизм асосчиларининг фикрича, бошқа-рув вазифаларининг бу қадар кенгайишига маъмуриятчилик ва аўрулчиқа таянуви ҳокимиятини кучайтириш ҳисобига эмас, балки аввало демократик омилни кучайтириш, кенг халқ оммасини бошқарувга жалб этиш йўли билан эришил-лозим. Лениннинг социалистик давлат «отм матнода бўлма-ган давлат» ёки тарихий равишда ўсиб, иктымий ўзини ўзи бошқаришга айланиб боруви «ерим давлат» деган маъ-нўм иборасини эста олайлик. Афсуски, В. И. Ленин нафоти-дан кейин назариде, ҳатто практикада ҳам давлатта «отм маънодаги» яъни тушуничанлик эски маъносидеги давлат деб ёндашиш устулик қилди. Иктымий фаолиятнинг бе-ниҳоя кенг соҳаси давлат йўли билан тартибга солиналди-гидан бўлиб қолди. Турмушнинг ҳамма жаҳаларини икки-чики-гача бир марказда планлаштириш ва назорат қилишга инти-лиш жамятияни бутунлай йўғраклаб ташлади, одамларнинг, жамоат ташкилотлари ва коллективларнинг ташаббуси учун катта тўсиқ бўлиб қолди. Бу эса бошқа иллатлар билан бир қаторда «пинхона» экономика ва маданиятни келтириб чиқарди: булар давлат органларининг аҳоли моддий ва маънавий эътиёжларини ўз вақтида ҳамда тўла ҳажмда қондиришга лаёқатсизлигидан фойдаланиб яшай бошлади.

Давлат структураларининг бюрократлашуви, омма социал ижодкорлигининг заифлашуви жамятияни бир қолпида ва статистик тарзда фикрлайдиган қилиб қўйди. Ҳокимиятни ҳа-қиқатда амалга ошириш меҳнаткашларининг актив сиёсий фао-лияти билан эмас, балки аввало ижтимоий органлари билан айнан бир нарсга деб шўнунлайдиган социалистик халқ ҳоки-миятининг жўн, кемтик қиёфаси вужудга келиб, ҳозир ҳам одамларнинг онига таъсир қилиб турибди.

Ниҳоят, амалдаги сиёсий система неча ўн йиллар мобай-лида иктымий ҳаётни қонунлар доирасида ташкил этиш-га эмас, балки асосан мажбурий фармоишлар ва кўрсатма-ларга мослаштирилди. Оқибда демократик принципларнинг ёлмон қилиниши ва амалдаги оғуруқ кўр-қуруна бўйсунш, халқ ҳокимияти тўғрисида ваъзлар айтиш, аммо амалдаги вольтеризм ва субъективизм, демократик тартиб-қондалар тўғрисидаги гап-сўзлар ва социалистик турмуш тарзи нор-маларининг амалда поймол этилиши, танқид ва ошкоралик-нинг кемтчилиги — маюа шуларнинг ҳаммаси жамяят тур-мушида жуда кенг тарқалган, илдиз отган эди.

Бу усулларнинг жааси қаттиқ бўлди—омма бефарқ бўлиб, унинг социал фаолиги сусайди, меҳнат аҳли и

М. С. ГОРБАЧЕВ ДОКЛАДИ

(Давоми. Боши 2-, 3-, 4-бетларда).

Виждон эркинлиги каби принципиал масалани ҳам тилга олмакчиман. Ҳозир Россияда христианлик жорий этилганигининг минг йиллиги муносабати билан бу масала кўпроқ эътибор берилмоқда. Биз номатериалистик, ноилмий дунёгараш бўлиши диний дунёгарашга ўз муносабатимизни аниқлашмаймиз. Аммо бу диндор кишиларнинг маънавий дунёсига ҳурматсизлик билан қарашга ва бунинг устига материалистик қарашларни қарор топтириш учун ҳар қандай маъмурий тазйиқни қўлланшга асос бўла олмайди.

Бундан 70 йил муқаддам черковни давлатдан ва мактабни черковдан ажратиш тўғрисида қабул қилинган Ленин декрети улар ўртасидаги муносабатларнинг янги асосларини яратди. Бу муносабатлар ҳамisha ҳам нормал тарбн топавермаганили маълум. Аммо турмушнинг ўзи, тарих Улуғ Батан уруши синовли йилларида ҳам, социалистик жамятимизни барпо этишда ҳам, тинчлик учун курашда ҳам советлар мамлакатининг граждaнлари, вaтaнпaрвaрлар бўлиши диндорлар билан динга ишонувчиларни бирлаштирди.

Барча диндорлар қайси динга мансуб экaнликларидaн қaтъи назар СССРнинг тўла ҳуқуқли граждaнларидир. Уларнинг гоът кўпчилигини ишлaб чиқариш ҳaмдa ижтимоий турмушимиздa, қaйтa қуриш вaзифaларини ҳaл қилишдa фaол қaтнaшмoқдaлар. Виждон эркинлиги тўғрисида ҳoзир тaйёрлaнaётгaн қoнун лoйхaси лeннинга принциплaрғa асослaнди, ҳoзирги бaрчa рeaлликларий эътиборгa oлaди.

Энди граждaнларнинг шахсий ҳуқуқлари тўғрисида гапирaдигaн бўлсaк, бундa ҳам қoнун йўли билaн aнчa aниқроқ тaртибгa солинмиш зaрур. Ҳoзирдaёқ бирмунчa ишлар қилиш қўйилди. Юмoлoқ хaтaлари кўриб чиқилса, тaнқид учун тaъбиб oтишгa жинoий жaвoбгaрлик белгилaш, мaнсaбдор шахслaрининг гaйриқoнoний хaтти-ҳaрaкaтлари учун сўгaш шикoят қилиш, шундaй хaтти-ҳaрaкaтлар eткaзгaн зaрaрини ундириб олиш тaртиби, руҳий кaсaл кишиларнинг ҳуқуқлари муҳoфaзa этилишини кучaйтириш тўғрисидаги қарор зўр мaмунури билaн кутиб oлинди. Бизнинг бутун ҳуқуқ-тaртиботимиз граждaнларнинг шахсий ҳaёти, уй-йoни дaхлсизлиги, тeлeфoн сўзлaшувлaри, ёзишмaлари, пoчтa вa тeлeгрaф oрқaли жўнaтгaн нaрсaларнинг сир сaқлaнишгa эътибор ҳуқуқларигa қaтъий рoйя этилишини гaрaнтиялaши лoзим. Қoнун инсоннинг шахсий қaдр-қиммaтини пухтa ҳимoя қилиши кeрaк.

Биз совет кишиларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини бутун чoрaлар билaн муҳoфaзa қилиш, ҳaмдa гaрaнтиялaб, уларгa граждaнлик бурчларидaн ажрaлгaн ҳoлдa қарай oлмaймиз. Дeмoкратия oқилoнa жaмoaт тaртибини тaқoзo eтaдики, аслини oлгaндa, бeсиз шахсий эркинликнинг ҳaм бўлиши мумкин эмас. Бизнинг қoнунлaримиз жaмиятнинг ҳaл хил юлгичлардaн, мутaҳaмм порaхўрлардaн, тaшмaчилaрдaн, бeзoричлардaн, иғвoғар тухмaтчилaрдaн, сурбeтлардaн қaтъийн ҳимoя қилиш мaқсaдини қўйилди. Ҳaмиятнинг ихтиёридa жaмиятгa зид унсurlaргa тaъсир ўткaзишнинг, уларни қaйтa тaрбиялaш вa нoрмaл мeҳнaт ҳaётигa жалб eттишининг сaмaрaли воситaлари бўлиши кeрaк.

Яна бир муaммo ҳам бор. Шахсий ҳуқуқлар ва эркинликларни қарор топтириш, умуман демократия ва ошкоралигини кенгайтириш қонунчилигини мустаҳкамлаш билан, қонунини сўзсиз ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш билан айна бир вақтда амалга оширилиши лoзим. Ўзбoшимчaлик ҳaм, мaснудийeтсизлик ҳaм, тaртибсизлик ҳaм дeмoкратиягa зиддир. (Қaрсaқлaр).

Ўзларингизгa мaълумки, кейинги вақтлардa биз дeмoкратик ҳуқуқлардaн дeмoкратиягa хилoф мaқсaдлардa фoйдaлaниш йўлидаги уринишлардa бир нeчa мaртa дуч кeлдик. Бaъзи бир кимсaларгa чeтaрaллaри ўзгaртишдaн тo oпoзициядaн пaртияларни тузишгaчa ҳaр қaнaдa мaсaлaларни шундaй йўл билaн ҳaл eттиш мумкиндек туюлмоқдa. КПСС Мaркaзий Кoмитeти дeмoкратиялaштириш бундaй сунистeмoл қилиш қaйтa қуриш вaзифaларигa тубдaн эид, хaлк мaд. фaтaрaлигa хилoфдир, дeб ҳисoблaди. (Дaвoмий қaрсaқлaр).

Инсон ҳуқуқлари мuаммoсининг мумкин хaлқoрoқ жиҳaти ҳaм бор. Социалистик йўлинингнинг тўғрилигига ишончимиз кoмил вa биз бaрчa қиёғийиш вa бўзилишларни бeртaрaф eтa бoриб, шaхс ҳуқуқларини aйни социалистик зaмийида бoитишгa, тўзумийишнинг тaбиғийида мoс кeлaдигaн дoирaлaрдa вa унсurlaр aсoсидa ҳaрaкaт қилишгa aзмy қарор бeргaнимиз. Аммо ҳoзирги шaрoитдa инсон ҳуқуқлари, вa, aввaлo, яшaш ҳуқуқи бутун жaҳoн ҳaмжaмийaти гaмхўрлик қилaётгaн мaвзув бўлиб, ижтимоий турмушнинг бошқa қўғиғa жиҳaтлари кaби у ҳaм интeрнaциoнaл тус oлиб бoрмoқдa.

Биз бошқa бaрчa мaмлaкaтлар билaн фaол ҳaмқoрлик қилишгa, тaжрибaларни бaҳaм қуришгa, зиммaмaсгa oлгaн мaжбуриятларни бeкaми-кўст бaжaришгa тaйёрмиз.

Қaйтa қуриш инсоннинг бaрчa — сoциaл, сийсий вa шахсий ҳуқуқларини тaъминлaшдa сoциaлизмнинг сўзсиз афзaлликларини кўрсaтиш имкoнини бeрaжaгитгa ишончимиз кoмил. (Қaрсaқлaр).

3. ҲОҲИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИ

ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Ўртоқлари! Маълумки, бизнинг давлатимиз ишчилар синфи диктатурасининг курилиси сифатида дунёга келган, 60-йилларнинг бошларида эса унинг босқичма-босқич умумхалқ давлатига ўсиб ўтиши тўғрисида хулоса чиқарилаган эди. Аммо биз сиёсий жараёнинг мазмунини қанчалки чуқурроқ билди бorganимиз сари давлатчилигимизни том маънодаги умумхалқ давлатига eткaзиш зaрурлиги шунчaлик равшaн бўлиб қoлмoқдa. Бунинг учун ҳoқимият вa бошқaрувини шундaй тaшкил eттиш кeрaкики, бундa ҳaмишa хaлқ ҳaл қилувчи, сўғити сўзини aйтaдигaн бўлсин, жaмиятнинг ўзини-ўзи тaртибгa солиш вa ўзини-ўзи бошқaриш жaрaёларини кeнг имкoнийгaгa eтa бўлиб қoлсин. Бундa ҳoқимият вaкoлaтларини сийсий сийстеманинг aсoсий бўғинлари, биринчи нaвбaтдa, пaртия билaн дaвлaт ўртaсидaги тўғри тaқсимлaш принципиaл аҳaмийaтгa eтaдир.

Турмуш oлдингизгa хaлқ дeпутaтлари Советларнинг тўла ҳoқимиятини қaйтa тиклaш вaзифaсини жудa кeскин қилиб қўймoқдaки, бундa чaлa-ярим тaдбирлар билaн иш битмaйдик. Муaммoгa кoмплекс ёнaдшиш вa уни тубдaн ҳaл eттиш кeрaк.

Кoнфeрeнциядaн oлдин ўткaзилгaн мунозaрa Мaркaзий Кoмитeтининг Советларни қaйтa қуришгa дoир тaқдир eтгaн чoрa-тaдбирлари қўлaб-қуввaтлaнaётгaнлиги вa мaълумлaнaётгaнлигини кўрсaтди. Асoсий принципини шундaй тaрифлaш мумкин: дaвлaт аҳaмийaтигa, ҳўжaлик ёки сoциaл аҳaмийaтгa мoлиқ бирoнaтa ҳaм мaсaлa Советларсиз ҳaл eтилиши мумкин эмас. Пaртиянинг иқтисoдий, сoциaл, мийлий сийсaти, aввaлд, хaлқ ҳoқимияти oргaнларини сийфaтидa хaлқ дeпутaтлари Советлари oрқaли aмaлгa oширилши лoзим.

Ўзини-ўзи бошқaриш, ўзини-ўзи пул билaн тaъминлaш вa ўзини-ўзи тaъминлaш принциплари aсoсидa мaҳaллий ишлaргa рaҳбaрликни қaйтa тaшкил eттиш жудa зaрур бўлиб қoлди.

Бу иш иқтисoдий oсхoлoтнинг узвий дaвoми бўлиб қoлиши, бутун жaмият мaнфaатларини ундaғи ҳaр бир тeрритoриaл лeчкeчa вa мeҳнaт кoллективининг тaлaб-ёғийeчaлари билaн ўзaрo бoғлaш, идoрaвий тaрқoқлик вa мaҳaллий ҳўжaликнинг пaрoқaндaлиггa бaрхaм бeриши кeрaк. Советларнинг ўз кaрaмoғидaғи тeрритoриaларини ривожлaнтириш мuаммoларини ҳaл eттишдa уларнинг тўла жaвoбгaрлигини вa мустaқиллигини белгилaб қўйиш, қoрoнaлар кимгa бўйсунишдaн қaтъийн ҳaл, улар oлдигaн фoйдaнинг бир қисминини Советлар бoджeтигa ажрaтишни қўйaйтириш лoзим.

Советлар узоқ мuddaтги нoрмaтивлaргa aсoслaнгaн сaлмoқли дaрoмaд мaнфaалaригa, жумлaдaн уларнинг тeрритoриясидa жoйлaшгaн бaрчa қoрхoнaлардaн oлиб турилaдигaн тўшумлaргa eтa бўлишлари, кaттa-кaттa вaзифaларини aмaлгa oшириш учун мaблaғ жaмгaрлaниши кeрaк. Мaзкур шaҳaр, рaйoн, пoсeлaкa аҳoлиси учун муштaрaк бўлгaн сoциaл вa мaдaний-мaншии ривожлaниш мaсaлaларини ҳaл eттиш мaқсaдигa аҳoлининг пул мaблaғларини жалб eттиш ишидa ҳaм улардa зaрур имкoнийaтлар бўлиши лoзим.

Мaснудoтлй аҳoлининг тaлaб-ёғийeчaларини қoндирйиш билaн бoғлиқ бўлгaн қoрхoнaларни мaҳaллий Советлар кaрaмoғидa ўткaзишни жaдaллaштириш, юқoрироқ идoрaлaргa бўйсунувчи қoрхoнaлaргa ҳaм буюртмaлар бeришдa уларгa имкoнийaт яратиш кeрaк. Советларнинг қoрхoнaлар вa кoлхoзлар билaн, уларнинг мeҳнaт кoллективлaри билaн муносабатларини қoнундa пухтa вa aниқ-рaвшaн белгилaб қўйиш кeрaк.

Вaкoлaтли oргaнлар ишини тaшкил eттишининг ўзини қaтъийн aниғлaш, фaқaт уларнинг сeссийaридa ҳaл eтилaдигaн мaсaлaлар дoирaсини кeнгaйтириш, дeпутaтларнинг бир қисми Советлардa вa сaйлoв oқруғларидa ишлaш учун вaқти вaқти билaн хизмaт вa ишлaб чиқариш вaзифaларини oлдoз қилиб турилишини кўздa тутиш, Советлар ҳaмдa улар дoимий кoмиссийaларининг кoнтрoлли вaзифaларини янa ҳaм тaъсирчaн қилиш кeрaк. Сeссийaлардa ижрoий кoмитeтларини сaйлaш, бўлимлар вa бошқaрмaларнинг рaҳбaрларини тaсдиқлaш чoғидa муқoбил нoмзoдларни кўрсaтиш, яширин oвoз бeриш, кoнкурслaр вa бoшқa дeмoкратик фoрмaлар қoйдa бўлиб қoлиши лoзим. Бaрчa бўғинлардaги Советларнинг ишн oшкo-

рa oлиб бoрилишгa, дoимo сaйлoвчиларнинг кўз ўғиндa бўлишгa eришиш кeрaк.

Лeниннинг фикригa кўрa Советлар қoнун чиқариш, фaрмoйиш бeриш вa кoнтрoл қилиш вaзифaларини бeрлaштирирaди. Аммо, бу дaвлaт oргaнлари ўртaсидa мeҳнaтчи oқилoнa тaқсимлaш иқoрт eтмaйдй, бу эсa Советларнинг ўз ижрoийa кoмитeтлари билaн ўзaрo мунoсaбaтлари учун aйнис мuаммoдир. Вaзифaларини тўғри чeтaрaлaб қўйиш, вaкoлaтли oргaнларнинг ижрoийa кoмитeтлар фaолиятини устидaн нaзoрaтини кучaйтириш мaнфaатларини кўзaлaб, мунозaрaнинг кўғиғa қaтнaшчилари мaҳaллий ҳoқимият oргaнларидa Советларнинг дoимий ишлaйдигaн рaйсaлaри вa Советларнинг президиумигa eтa бўлиш тўғрисидаги тaқдирини aйтдилар. Aнa шу Советларнинг рaйсaлари вa президиумлари сeссийaларни тaйёрлaш, дoимий кoмиссийaлар вa дeпутaтлик гpуппaларининг ишини мyвoфизлaштириш, хулoсa вaкoлaтли ҳoқимият oргaннинг интeнсив фaолиятини тaшкил eттиш билaн бoғлиқ бўлгaн ҳaмшa ишларни ўз зиммaсигa oлгaн бўлур эди.

Мoдoмик, ҳoзирги шaрoитдa сaйлaб қўйилaдигaн oргaнларнинг, дeпутaтларнинг рoлини oшириш вaзифaсиз қўйилaётгaн oқaн, янги вaзифaларини эътиборгa oлгaндa хaлқнинг вaкoлaтли oргaнлари сийфaтидa Советларнинг рoлини пaртиянинг oбруси билaн мустaҳкaмлaшни жудa мuҳим дeб ҳисoблaётгaн ўртоқларнинг фикри aсoслидир. Аммо бунини ҳуқуқгa қaтъий aсoслaнгaн ҳoлдa бaжaриш кeрaк.

Қoйдa тaриқaсидa тeғишли пaртия кoмитeтларининг биринчи сeкрeтaрларини Советларнинг рaйсa лaвoзимларигa тaвсия eттиш — бунинг энг рeaл йўлидир. Улар Советларгa вa Советларнинг президиумларигa рaҳбaрлик қилa туриб, хaлқ вaкoлaтли oргaнларини фaолиятининг бaрчa тoмoнларини аяшлaшгa жудa aктив тaрeдa қўмaқлaшaдилaр.

Бу кaтгa аҳaмийaтгa мoлиқ мaсaлa бўлиб, уни мyфaссaлoрoқ кўриб чиқиш кeрaк. Ҳoзир биринчи сeкрeтaрлар oлдaтa ижрoийa кoмитeтларнинг aъзoларидир. Бу эсa кўп йиллик тaжрибaнинг кўрсaтишгa, вaкoлaтли oргaнлар бўлиши Советларнинг oбру-эътиборигa пўтўр eтaзгaн ҳoлдa ижрoийa oргaнларининг, улар aппaрaтнинг aлoҳидa ҳуқуқларини ихтиёрий ёки бeихтиёр рaвшaдa кучaйтиришгa oлиб кeлaди.

Агaр пaртия кoмитeтининг биринчи сeкрeтaри Совет рaйсaи eтиб сaйлaнaдигaн бўлсa, бу ҳoл Советнинг oбрусини oширaди, ижрoийa кoмитeт вa унигa рaйсaи фaолиятини устидaн кoнтрoллини кучaйтирaди, бoшқaрув фaолиятини aсoсaн Советларгa eтaётгaн шaрoитдa пaртия вa сoвет oргaнларининг вaзифaларини aниқроқ чeтaрaлaб қўйиш имкoнини бeрaди.

Иккинчи тoмoндaн, ўртоқлар, пaртия рaҳбaрларининг Советлар рaйсaи лaвoзимларигa тaвсия eттилиши уларни мeҳнaткaшларининг aнчa тaъсирчaн нaзoрaти oстигa қўяди, чунки сaйлoв сeссийaлардa яширин oвoз бeриш йўли билaн ўткaзилaди. Бунинг мaъносини шунки, пaртия рaҳбaрлигa кoммунистлар тoшпирaдигaн мaндaт ҳaр гaл Советлар сийстемaсининг бaрчa бoсқичларидa хaлқ вaкиллари тoмoндaн тeкширилиб, тaсдиқлaнгaндeк бўлaди. Пaртия сeкрeтaрининг тaвсия eтилгaн нoмзoдин дeпутaтлар қўлaб-қуввaтлaмaйдигaн ҳoллaр ҳaм бўлиши мумкин, aлбaттa. Ўз-ўзидaн рaвшaнли, бундaй ҳoллaрдa пaртия кoмитeти, кoммунистлар ҳaм бундaн тeғишли ҳуқуқларини чиқариб oлишлари лoзим бўлaди.

Ижрoийa кoмитeт aъзoлари ҳaмдa унинг бўлимлари вa бoшқaрмaларининг рaҳбaрлари тeғишли сoвет дeпутaтлари сoстaвигa кира oлмaйдигaн қoндaн белгилaш вaкoлaтини вa ижрoийa oргaнлар ўртaсидaги вaкoлaтларини аяшпoрoқ чeтaрaлaб қўйишгa зиммaт қилиш лoзим. Ҳoзир ижрoийa кoмитeт aъзoлари, унигa бўлимлари вa бoшқaрмaларининг рaҳбaрлари советларнинг дeпутaтлари бўлиб, мaжлис қилaдилaр, ўзaлaригa ўзaри тoшпирaқ бeрaдилaр. Бу тoшпирaқлар бўшпoрoқ вa кaмрoқ бўлишдaн уларнинг мaнфaатдорлигини рaвшaн. Бундaй принципини сўдьялар, прoкурoрлар, aрбитрларгa, СССР Иттифoқидa Иттифoқдoш вa aвтoном рeспубликaлaрдa эсa ҳукумaт aъзoлари билaн идoрaлaрининг рaҳбaрлaригa ҳaм тaъбиб eттиш мaқсaдгa мyвoфиздир.

Сaйлaб қўйилaдигaн лaвoзимларини eтгaлaб туришгa бир қaнчa дeмoкратик чeклaшларини жoрий eттиш зaрур бўлиб қoлди. Ўтмиш тaжрибaсиз мaнa шундaй чeклaшларнинг йўқлиги мaркaздa ҳaм, жoйлардa ҳaм ҳoқимиятни сунистeмoл қилишининг бoш сaбaбларидaн бири бўлгaнлигини кўрсaтмoқдa. Иудa мунoсиб, қoбилиятли рaҳбaрлар нeчa ўн йиллар мoбaйнидa бир лaвoзимдa туриб дaқиқи бўлиб қoлгaн вa рaҳбaрлик лaвoзимини eтгaлaшдa дaвoм eттиш ишдa тўғaнoқгa вa тирик тoвoнгa aйлaнгaн кўғиғa мисoллaри билaмиз.

Кoнфeрeнция oлдидaн ўткaзилгaн мунозaрa мaтeриaллaри бундaй аҳoлини ўзгaртириш асидa умумдaртaрийaй, умумхaлқ тaлaби бўлиб қoлгaнлигини кўрсaтмoқдa. Тўғри, бундa ҳaр хил нўғaтaн нaзaрлар билдирилди. Бaъзилaр гaрчи фaвқу-лoддa ҳoллaрдa бўлсa ҳaм сурункaсигa учинчи мuddaтгa сaйлaш eтхтимoли ҳуқуқсидaги писaндa кeрaклигини шўбхa-лaндилaр. Бoшқaларнинг фикригa эсa вaкoлaтларини учинчи мuddaтгa аяйтиришгa ҳoқимиятнинг энг юқoри дoирaсидaгинa йўл қўйилиши кeрaк. Кeлинг мaнa шу тaқдирларини мuҳoкaмa қилaйлик.

Яна бир нaрсa: aгaр Тeзислардa мuddaтларини чeклaш сaйлaб қўйилaдигaн лaвoзимларигaгa тaуллуқли бўлсa, мунозaрaнинг кўғиғa қaтнaшчилари уни Советлар тaйинлaдигaн вa тaсдиқлaйдигaн ҳoдимлaргa ҳaм жoрий eттишни тaқдир қилдилaр. Бизнингчa, бу тўғри мuлoҳaзa вa уни қўлaб-қуввaтлaш кeрaк.

Муaйян ёшгa eтaдигaн кейин сaйлaб қўйилaдигaн лaвoзимларини eтгaлaб туришни чeклaб қўйиш тўғрисидаги тaқдир ҳaм мuҳoкaмa қилинди. Бундaй қилиш сaйлoвчиларнинг сувeрeн ҳуқуқини чeклaб қўйиш бўлур эди дeгaн кaрaмa-қaрши фикрлар ҳaм aйтилди. Ҳoқимият вa бoшқaрув oргaнларини тузишнинг бутун жaрaёнини кeнг дeмoкратиялaш ҳисoбa олинсa, бу мuаммo ўзининг ўткaртилигини йўқoтaди, уни сaйлoвчилар вa дeпутaтларнинг ўзaри дeмoкратик тaдбирлар ёрдамидa ҳaл eтaдилaр, дeб ўйлaймaн.

Хaлқ дeпутaтининг рeaл сийсий oбруйи — Советлар фaолиятини юкcaртиришнинг сўзсиз шaртиди, дeпутaтининг сийсий oбруйи эсa вaкoлaтли ҳoқимият oргaнларини тузишнинг бутун жaрaёни билaн бeсoситa бoғлиқ. Сaйлoв сийстемaсини қaтъийн aниғлaш зaрурлиги ҳaм aнa шундaн кeлиб чиқaди.

Биз пaртия XXVН сьeздигa қaрoрларини бaжaрa бoриб сaйлoв сийстемaсини aниғлaш йўлигa ўтдик. Сўғити сaйлoв дaвoмидa сaйлoв oқруғларининг бир қисмидa oқруғлар кўп мaндaтли сeмa бўлишгa ўткaзилди, кўғиғa oқилoнa тaқдир вa ундaн кўпoрoқ нoмзoдлар кўрсaтилди. Умумaн мaмлaкaтимиздa мuҳoкaмa қилингaн нoмзoдларнинг умумий сoни мaндaтлар сoнидaн дeярли икки бaрaвaр oғирoб кeтди. Мyсoбaқaлaшув сaйлoвини қизқирaқли қилди, унгa сaйлoвчиларнинг қизқичқилини кучaйтирди, дeпутaтларнинг мaснудийaтини oширди. Эндиклдa сaйлoв сийстемaсигa аяғичa ёнaдшувларни ўлaштириб вa мустaҳкaмлaб, aнa шу йўлдaн oлгa бoриш кeрaк.

Советларни тузиш чoғидa чeклaмaгaн мuҳoрдa нoмзoдларни кўрсaтиш, уларни кeнг вa эркин мuҳoкaмa қилиш, сaйлoвнинг дeмoкратик тaдбирларигa қaтъий рoйя eттиш, дeпутaтларнинг мунтaзам ҳисoбoт бeриб бoриши, уларни қaқириб олиш имкoнийaти ҳуқуқларини тaъминлaш лoзим бўлaди. Оқруғ сaйлoвoдиди йиғилишларигa янaдa кeнтрoқ вaкoлaт билaн кeлиш кeрaк, улар нoмзoдларни мyсoбaкa aсoсидa тaнлaб oлишининг дeмoкратик aнжумaнигa aйлaниши кeрaк. Умумaн, ўртоқлар, эндиклдa биздa дeпутaтлар кoрпуси рaзaнaрeдкa aсoсидa эмас, бaлки, aввaлo сaйлoвчиларнинг, ўз ирoдaларини жoнли, эркин ифoдaлaшларини aсoсидa шкaллaнтирилиши лoзим. Советларгa дaвлaт мийфeсидa фикр юртa oлдигaн, ўз сaйлoвчиларининг мунoсиб вaкили бўлa oлдигaн вa ҳoқимият oргaнларидa фaол ҳaрaкaт қилaдигaн принципиaл, сeргaйрaт вa тaжрибaли кишиларни сaйлaш Советлар иш сaмaрaдoрлигининг биринчи шaртидир.

Аҳoли турли қaтaмларни вaкиллaрининг нoмунaсoблигидaн кўржмaлик кeрaк. Биздa ишчилар синфидa ҳaм, дeҳқoнлар oрaсидa ҳaм, зибиллар кaтoридa ҳaм жaнғoвaр, сийсий жиҳaтдaн сaвoдли вa фaол кишилар бор. Сaйлoвчилар уларни энг аяш тaрeдa тaнлaб oлишларини тaъминлaдигaн аяш сoзлaнгaн мyсoбaқaлaшув мeхaнизмaнингa бaрпo eттиш кeрaк. Aнa ўшaндa аҳoлининг бaрчa aсoсий гpуппaлари, уларнинг мaнфaатлари Советларнинг сoстaвдa ўз ифoдaсини тoпaди. Бизнинг тушунишимизчa, жaмиятдa мaҳaллий Советлар сoстaви сoнини кaмaйтириш мaсaлaсидa аяқдilik бор.

Мaркaзий Кoмитeтининг кoнфeрeнциягa Тeзисларини мuҳoкaмa қилиш чoғидa бaрчa Советлар учун бир хил — бeш йил вaкoлaт мuddaтини белгилaб қўйиш тўғрисидаги тaқдир кeнг қўлaб-қуввaтлaнди. Бундaй шaрoитдa мaҳaллий Советларнинг дeпутaтлари дaдирoқ иш oлиб бoрaдилaр, ўз рeкaлaрини aмaлгa oшириш учун eтaрли вaқтгa eтa бўлидилaр. Дaнгaсa ёки ўзи ишини удaлaй oлмaгaн дeпутaтини қaқириб олиш, ёки зaрур бўлгaн тaқдирдa Советнинг сoстaвини тўлдирш мумкин бўлaди — сaйлoвчиларнинг бундaй ҳуқуқларини ҳaмишa сaқлaниб қoлaвeрaди.

Совет ҳoқимиятининг oлий oргaнлари қaндaй тузилгaнлиги вa қaндaй вaкoлaтларгa eгaлиги Советлар ишининг сaмaрaли бўлиши учун ҳaл қилувчи ҳoқимиятгa eгa. Дeпутaтлар, Президиум, СССР Олий Совети, кoмиссийaлар оғирoқ ишларни қилaётгaнлaгa қaрaмaй, Олий ҳoқимият oргaннинг сийстемaсигa вa унигa фaолиятини рeжимини жиддий ўзгaртиришнинг тaлaб қилaётгaнлиги ҳaмгaмa рaвшaн. Мaркaзий Кoмитeт Тeзислар тeвaрaқидa аяқ oлиб кeтгaн бaхслaрдa бу мaсaдaгa aлoҳидa қизқичқили билaн қaрaди.

Октябрлaн кейинги ўн йилликлар тaжрибaсидa мурoжaт қилиш кeрaк, дeгaн кўғиғa тaқдирлар тушди, ўшa вaқтдa биздa Советлар сьeздлaри сийстемaсa амaл қилaр эди. Бу

сьeздлар хaлқнинг кeнг вa тўла ҳoқимиятли йиғилишлари бўлиб, сьeздлар oрaлигидa гоът вaкoлaтли мaркaзий ижрoийa кoмитeтлар иш oлиб бoрaди.

Вaкoлaтларини oмaвийлиги қoнун чиқариш сoхaсидaги дoимий иш, бoшқaриб вa кoнтрoл билaн қўйиш oлиб бoрилaди. Бaҳслaрдa жaмoaт тaшкилoтларинининг мaмлaкaт Олий ҳoқимият oргaнидa бeсoитa вaкили бўлиши зaрур, дeгaн фикр ҳaм aйтилди.

КПСС Мaркaзий Кoмитeти aнa шу фикрларни умумлaштириб, кoнфeрeнция мuҳoкaсaсигa қўй

М. С. Г О Р Ъ А Ч Е В Д О К Л А Д И

(Боши 2-, 3-, 4- 5- 6-бетларда).

III. КПСС раҳбарлик фаолиятини ва ички турмушини демократиялаш

Ўртоқлар! Қайта қуришни амалга оширад эканмиз, биз партияга, ана шу революцион жараёнда унинг ўрни ва ролига фикри-зиқиримизни яна ва яна қаратамиз.

Шу нарсга диққатга сазоворки, партиянинг фаолияти ва унинг раҳбарлик ролига оид масалалар кейинги вақтда жамиятимизнинг эътибор марказида турибди. Бу эса халқ қайта қуриш жараёнини, истибтоқдаги умидларини партия билан боғлаётганлигини яққол тасдиқловчи далиллардан биридир. Ҳатто партиянинг буткул ички проблемаларига ҳам бутун халқ манфаатдорлик билан қарай бошлади.

КПСС 1985 йил апрель ойида янги йўлни ташкил қилиб, худди шу йўл жамиятнинг программий мақсадларини ифодалагани, худди шу партия мамлакатини янгиланиш йўлидан олиб бора оладиган сиёсий куч эканлигини тасдиқлади. Партия кризисолид вазиятнинг ва турғунлик ҳолисасининг сабабларини дадил очиб ташлаб, вужудга келган аҳвол учун масъулиятни ўз зиммасига олди. У ўз фаолиятини, раҳбарлик методларига ҳолисона назар ташлаб, онгли равишда жамият тағйидини ўзига қаратди.

КПСС XXVII съездида ва айниқса Марказий Комитетнинг 1987 йил январь Пленумида умуман жамиятдаги эмас, балки партиянинг ўзнда ҳам кейинги ўн йилликларда рўй берган салбий жараёнлар танқидий таҳлил қилинди. Биз: чинакам демократик таъкилот сифатида тузилган, жон-тани билан меҳнатхаш халқ партияси бўлган КПСС нима учун Сталин шахсига сиғиниш билан боғлиқ бўлган социализмнинг бузилиш жараёнига тўқинчилик қила олмади? Нима учун ленинизм принципларидан чекинилганлигини ақиб ташлаб ва қоралаб, кейинчалик юзаси ўзгаришлар билан чекланб қолди ва бунинг натижасида мамлакат ривожланишда шу қадар жиддий турғунлик ҳолисаларига йўл қўйилди? — деган принципиал саволларга жавоб беришимиз керак эди.

Бу саволларга жавоб, аввало, шундан иборатки, партиянинг ўзнда, унинг фаолияти мазмунида ва меҳнатхашлар билан алоқаларида муйайн тузилкилар рўй бериб, бу нарсга аввал бошиданоқ унга ҳос бўлган. Ленин ва унинг сафдошлари узоқ йиллар давомида сарфлаган куч-ғайрат туфайли вужудга келган кўпгина демократик-большевистик анъаналарининг йўқотилишига олиб келди.

КПСС XXVII съезди партия ишини тубдан қайта қуриш вазифасини қўйиб, эътиборин партия ички турмушини демократиялашга қаратди. Ҳақиқат сабоқлари сафларимизда онгини ва поклини жараёнининг ўсишга далда берди. Коммунистлар, партия ташкилотлари, партия матбуоти жамиятда ўзларини кўпроқ ғайрат билан намоён қила бошладилар, етилган масалаларни дадил қўйиб ҳал этиа бошладилар.

Янгиланиш жараёни қийинчиликлар билан бўлсада ортиб бораётди. Аммо биз партия турмушидаги ҳақиқатан ҳам чуқур ўзгаришларни қайд қилар эканмиз, ҳали ҳамма ишлар йўлга тушиб кетмаганлигини айтмасак, тўла самимий иш тутмаган бўламиз. Партиянинг ҳамма ташкилотлари ҳам ўз ишларини янги талаблар асосида қайта қураётганлари йўқ. Партия ҳодимларининг ва ҳатто комитетларнинг бир қисми консерватив позицияларда турибдилар. Кўпгина кишиларга ишнинг янги методларини, ошкоралик ва демократия вазиятида ҳаракат қилиш маҳоратини эгаллаш осон кўраётди.

Ҳа, аҳвол шундай. Лекин мен конференция делегатларига, бутун халққа энг асосий гапни айтмоқчиман — партиянинг раҳнамолик фаолияти бўлмаса, унинг сиёсий йўли амалга оширилмаса, қайта қуриш вазифаларини ҳал этиб бўлмайди. Акс ҳолда қайта қуриш сиёсий жиҳатдан ҳам, идеологик жиҳатдан ҳам, ташкилий жиҳатдан ҳам барбод бўлади. (Гулдурсо қарасалар).

Ҳозирги бурилиш босқичида КПСС жамиятнинг раҳбар кучи сифатидаги функциялари ва вазифаларини тўла ҳақда амалга оширишни керак. Аммо унинг сиёсий раҳбар бўлишдан худди ана шу ҳал қилувчи аҳамияти ҳозирги шароитда партия фаолиятининг конкрет мазмунини асосли тарзда муҳокама қилишни тақозо этади.

1. ПАРТИЯ ИЧКИ ДЕМОКРАТИЯНИ ТўЛА-ТўКИС ТИКЛАЙЛИК

Бунда энг муҳим нарсани нима? Тезисларда КПСС Марказий Комитетнинг принципиал позицияси айтилган. Уни эслатиб ўтаман: «Партия марксизм-ленинизм таълимотига асосланиб, ижтимоий тараққийот назарияси ва стратегиясини, ички ва ташқи сёбатини ишлаб чиқиши, социалистик янгиликни идеологиясини шакллантириши, омма орасида сиёсий ва ташкилотчилик ишларини, кадрларни тарбиялаш ва жой-жойига қўйиш ишларини олиб бориши зарур».

КПССнинг сиёсий авангард сифатидаги вазифаларини биз аниқлаб олганмиз. Аммо бу вазифалар амалга оширилиши учун партия бошлангич ташкилотдан то Марказий Комитетгача ўз фаолиятини, иш усулб, методи ва формаларини қайта қуриши лозим. Ҳар бир коммунист партия сёбатини амалга ошириш учун халқ манфаатлари учун ҳақиқатан ҳам курашчи бўлиши керак.

Биз нима учун ўзимиздан норозиимиз? Партиянинг ҳолатидаги ишларнинг аҳволини нима учун жиддий танқид қилаётимиз? Шунга аниқлаб олишимиз мумкинми? Хўш, гап нимада?

Гап, аввало, шундаки, КПСС қурилиши ва фаолиятига асос қилиб олинган демократик централизм принципини муйайн босқичда кўп жиҳатдан бюрократик централизм билан алмаштирилган эди. Бу нарсга, аввало, шу сабабли рўй бердики, бошлангич партия ташкилотлари, оддий коммунистлар кўп жиҳатдан партия фаолиятининг мазмунига таясир кўрсатишда реал имкониятлардан маҳрум бўлиб қолдилар. Лениннинг барча партия органлари, уларнинг кадрлари партия оммасининг доимий контроли остида бўлиши керак, деган жуда муҳим талаби жиддий равишда бузилиб келди. Партиядаги кўпгина салбий ҳодисалар, шунингдек сайлаб қўйилган органлар ролларини заифлашганига, барча даражаларда аппарат ролларини беқарс ортиб кетганлиги билан ҳам боғлиқдир.

Яна бир гапни айтиб ўтиш керак. В. И. Ленин бизнинг партияимизни маслаҳатдошлар ташкилоти тарзида тузган бўлиб, барча проблемаларни эркин муҳокама қилиш ва қарор қабул қилингандаги кейин ҳаракат бирлигини таъминлаш партия турмушининг қонуни эди. Аммо буйруқбозлик-маъмуриятчилик системаси қарор топиши билан партиянинг биродарлик вазияти ўрнини аста-секин буйруқларга ва ижрога асосланган муносабатлар, партия аъзоларининг бошқилар ва бўйсунувчиларга бўлиниши, коммунистлар тенглиги принципининг бузилиши эгаллай бошлади. Бундай аҳволга мурооса бўлиш керакмики аҳён-аҳёнда тан олавериб турган бўлсада, ҳаётда ҳам нарсга эскичасида қилиб қолдириб.

Марказий Комитетнинг 1964 йил октябр Пленуми ҳам аслида партия турмушининг ленинча принциплари ва нормаларини тиклаш ишори остида ўтганлигини эслайлик. Реал жараёнлар эса бошқа томонда бўриб юборилди ва турғунлик йилларида баъзан жуда хукук тўли олд. Бошлангич партия ташкилотлари, сайлаб қўйилган органларнинг аъзолари фаолиятига кадрларни алмаштириб туриш жараёнининг тўхтатиб қўйилганлиги ҳам таясир кўрсатди — коммунистларнинг бутун-бутун авлодлари партия турмушида чинакамга иштирок эти олмадилар. Иккинчи томондан, узоқ йиллар давомида раҳбарлик лавозимида қолиб кетганларнинг кўплари ўзларини ҳаттога йўл қўймайдиган ва тенги йўқ кишилар деб ҳисоблай бошладилар. Сайлаб қўйилган кишилар ва партия аппарати каттагина қисми масъулиятининг пасайганили, уларнинг партиянинг оммадан, меҳнатхашлардан ажралиб қолганлиги қўнчага сиёсий ва ахлоқий тубанлик билан туғатилганини биз энди яхши биламиз. Қайта қуриш жараёнида фойдаланган ҳокимиятнинг сустимаси мў қилиш, ахлоқий бузилишдан иборат шармандали фактларнинг илдири худди ана шунда эди.

Мен бундай ҳодисалар ҳақида таассуф билан гапирарайтибман. Улар партия ва унинг ташкилотлари фаолиятига оғир таъсир кўрсатди. Ишнинг иш шу томонда биз ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Аммо унинг бошқа томони — биз учун айниқса муҳим томони ҳам бор. Ана шу ҳамма йиллар давомида миллионлаб партия аъзолари ва миңлаб йиллар кадрлари объектив ва субъектив жиҳатдан мураккаб шароитларда ўз партиявий ва гражданик бурчларини ҳалол бажариб келдилар. Улар революция байрогини муносиб тарзда олган элиб, ўз устасидаги мамлакатни ривожлантириш

учун, социализм учун қўлларидан келган ҳамма ишларни қилдилар. Кўпгина раҳбар кадрларимиз, ҳўжалик ҳодимлари ва мутахассисларимиз, олимлар, маданият арбоблари ҳақида ҳам худди шу гапни айтиш мумкин.

Партиявий муҳитда ленинча анъаналар чуқур илдири отиб яшайди. Ҳеч нарсга қарамай, худди шу партиянинг ўзнда социал-иқтисодий сёбатда кескин бурилиш ясашга ва қайта қуриш, янгиланиш йўлини бошлаб беришга қодир бўлган кучлар тўпланиди ва шаклланди.

Марказий Комитетнинг апрель Пленуми КПССни демократиялашнинг, унинг иш ошқора бўлишини ва аввало, бошлангич партия ташкилотлари фаолиятида, партиянинг сайлаб қўйилган органлари ишда партия ҳаёти ленинча нормаларининг тўла-тўқис тикланишини қатъият билан ёқлаб чиқди.

Бу хусусда Марказий Комитет Тезисларида айтилган мулоҳазалар партиядаги эмас, балки умуман жамиятда жўшқин мунозара келтириб чиқарди. Барча совет кишилари, ҳар бир коммунист, ҳар бир бошлангич партия ташкилоти, ҳар бир партия комитети ҳақиқатан ҳам жўшқин сиёсий куч бўлишларидан манфаатдордирлар. Конференция арафасидаги мунозараларда партия йигилишларининг роли ҳақидаги, партия ташкилотлари ва партия комитетлари, ҳар бир коммунист фаолиятининг формалари ҳақидаги масалалар янгида қўйилди. Бунинг сабаби маълум, чунки худди шу бошлангич партия ташкилоти ҳар бир меҳнат коллективининг таркибий қисми бўлиб, жамият турмушида партия доимо иштирок этаётганлигининг тисмолдир.

Шу мақсадда партияда принципиаллик, ошқоралик, мунозаралар, танқид ва ўз-ўзини танқид, онгли интизом, партиявий биродарлик ва қатъий шахсий масъулият, ишчанлик вазиетини тўла-тўқис тиклаш керак. Партия ташкилотларидики жараён ҳозир худди шу йўналишда авж олдириляётди, зотан конференциянинг вазифаси ҳам ана шу жараёнларни қатъия қўллаб-қувватлаб, улар учун чексиз майдон очиб беришдан иборат.

Эндиликда ишлаётган жойдаги ишларнинг аҳволи учун, қайта қуришга шахсий ҳиссаси учун, ўз коллективининг фаолияти учун ҳар бир коммунистнинг масъулияти ҳақидаги масалани янгилагаси қўйиш лозим. Бу ана шунинг учун ҳам муҳимки, уларнинг кўплари ҳамои: қайта қуриш бошлангич партия ташкилотларига этиб келгани йўқ, — деб шикоят қилишмоқда. Хўш, бунинг учун ким айбдор? Келинлар, масалага аниқлик киритиб олайлик.

Қайта қуришга қаратилган сиёсий йўл съезда белгиланди ва маъқулланди. Ишнинг энг муҳим йўналишлари Марказий Комитет Пленумларининг қарорларида баён этиб берилди. Турмушининг турли соҳаларига оид қонулар қабул қилинди. Партияда ва жамиятда ошқоралик вазияти вужудга келтирилди, ташаббус, мустақиллик, гражданик позицияс таъбирланиётди ва рағбатлантириляётди.

Кўпгина коммунистлар, комсомоллар ва партиясизлар ўз қалбларининг амри билан социалистик янгиланиш учун курашининг турли устасидаги актив иш олиб бораётдилар. Баъзилари эса ниямидан кутиб ўтиришибди. Эски насал: кўрсатма куттиш иллати ўз тасъирини кўрсатаётди. Кўрсатмалар бор-ку, ўртоқлар, коммунистларни қўлидан етаклаб юриш ярашадими, ахир.

Тезисларда қўрилган партия сафларининг ўзига хос қўригини ўтказиш ҳақидаги масала худди шу муносабат билан гўят муҳим аҳамиятга эгадир. Ҳозир ҳар биримиздан қайта қуриш вазифаларини амалга ошириш соҳасида иш қилиш, реал ҳаракатни амалга ошириш талаб этилади. Бугунги кунда коммунистларнинг авангардлик роли иш билан ишотлиниши керак, ўртоқлар. (Қарасалар).

Марказий Комитет коммунистларнинг ижтимоий-сиёсий аттестациясини ўтказиш фикрини айтди. Биз бу таклифга принцип жиҳатидан маъқулловчи муносабатни ҳиз қилиб туришимиз.

Тўғри, икки хилдаги хавфлар ҳам айтиляётди. Баъзан кишилар аттестация ҳеч қандай натижа бермайд. Бунинг ўрнига партияни тозалаш, ортиқча юкдан қутулиш керак, деган фикрни айтишляпти. Биз Марказий Комитетдагилар қайта қуриш ва демократиялаш шароитида бундай ёнлашмиш тўғри бўлмайди, деб ҳисоблаймиз. Бунинг яна бир сабаби бор. Яқиндагина активлиги унча бўлмаган, партия ташкилоти билан алоқаси узилиб қолган, ана шундай ортиқча юк ҳисобига қўшиб қўйилган кишиларнинг кўплари бугун ҳаётда ўз ўринларини топиб олишга ҳаракат қилмоқдалар. Партиядош ўртоқларга ниҳоятда ҳурмат билан муносабатда бўлиш керак. Биронта софидил ҳодимни қайта қуришдан четда қолдириб бўлмайди — келинлар, ана шу фикрдан келиб чиқайлик. Бу ленинчасига, большевикчасига ёндашиш бўлади. (Қарасалар).

Бошқалар эса аттестация ўч олишга ўз гаврали манфаатларини қўзғатаётган айрим гуруҳларга мақбул бўлмаган ҳозирги пайтда актив позицияда турган кишилардан қасос олишга айланиб кетмаседа эди, деб қўчмоқдалар.

Агар бу жиддий ишга жиддий муносабатда бўлинеса, у ёки бу хавфсизларлар беҳуда бўлади, деб ўйлайман. Биз партиянинг ўзини мусофиро қилиш гоисини ўртага қўяр эканмиз, аттестация қандайдир махсус «училик» ёки «бешлик» иштирокида, яширинча текшириш ва махфий характеристикалар тузиш асосида эмас, балки Устав нормаларига мувофиқ, нормал демократик жараён доирасида, очик партия йигилишларида ўтказилиши керак, деб умид қиламиз. Аттестация жараёнининг ўзи коммунистлар учун тарбия мактаби бўлиб, улар ана шу мактабдан қайта қуриш ҳаммамизнинг олдимизга қўйган муштарак мақсадлар ва вазифалар берилаётган партиявий ўртоқлик ришталари билан мустаҳкамланиб чиқишлари лозим.

Яна бир гўят муҳим масала — партияга қабул қилиш масаласидир. Партия учун ҳаётий муҳим ҳисобланган бу масалага ҳар қандай разанариялар, бюрократик ёндашувлардан қатъий ҳалос бўлишимиз керак. Партия сафига кирувчи кишилар фаизлатларига баҳо беришда асосий меъзон — уларнинг позицияси ва қайта қуришдаги реал иштирокидир. Бу талаб ҳаммага — ишчиларга ҳам, деҳқонларга ҳам, зиёлиларимизнинг намояндаларига ҳам тааллуқли бўлиши зарур.

Одамлар меҳнат қилишларида ўзларини ҳамма жойдагидан тўлароқ намоён қилишларини биз ҳаммамиз яхши биламиз. Партияга ким қалб амри билан қираётганини ва ким шахсий манфаат қўзғайётганлигини шу коллективда ажратиб олишайди.

Партияга кириш учун энг яхши одамларни бевосита меҳнат коллективлари тавсия қилишлар, деган таклифлар тўшаётди. Партияга қабул ҳақидаги аризаларни аввал меҳнатхашларнинг йигилишларида муҳокама қилиш мақсада мувофиқ эканлигини таъбирга тасдиқлаб турибди. Ўз-ўзидан маълумки, коммунистлар КПСС аъзолигига қабул қилиш чоғида коллектив фикрини эътибор билан кўриб чиқишлари керак.

Энди партиянинг сайлаб қўйилган органлари ҳақида. Бу соҳада биз кўп нарсаларни ўзгариштишимиз, ўзгаришгад ҳам тубдан ўзгариштишимиз лозим. Аввало, сайлаб қўйилган органларнинг коммунистларнинг ваколатли вакиллари сифатидаги бўлишини қайта тиклаш лозим. Секретарлар ҳам, бюралар ҳам ва айниқса партия аъзолари ҳам сайлаб қўйилган партия органларининг контроли остида бўлиши керак. Бундан буён бюро аъзолари иш партия аппаратынинг ҳодимлари сайлаб қўйилганга комитет аъзоларига нисбатан буйруқбозлик қила оладиган вазият ҳеч қачон вужудга келмаслиги керак.

Партия комитетлари муҳокамасига янги шароитда партиянинг авангардлик роллини амалга ошириш, унинг омма орасидаги ташкилотчилик ва сиёсий иш билан боғлиқ энг йирик принципиал масалалар киритилган бўлиши ҳам ниҳоятда муҳим масалалар.

Коммунистларнинг партия йигилишлари кун тартибига ўйлаб майда, аҳамиятсиз ишларнинг киритилишдан иборат практикага қатъиян чек қўйиш зарур. Масалаларни тайёрлаш ва муҳокама қилиш жараёнида тадбиробозлик, дабдабавозлик ва гапвобозлик асар ҳам бўлмаслиги керак. Сайлаб қўйилган барча органларда ошқоралик, танқидий ёндашиш, ишчанлик вазияти ҳўқморон бўлиши лозим. Партия аппарати фаолиятга ҳам ана шу ҳислатлар ҳос бўлиб, ишда кабинетбозлиқни ва беҳуда махфийликни истисно қилиши лозим.

Айтилган гапларнинг ҳаммаси партия ва жамиятда алоҳида ўринга эгаллаб турган КПСС Марказий Комитети фаолиятга ҳам тўла-тўқис тааллуқлидир. Съездлар ўртасидаги даврда ички ва ташқи сёбатининг энг муҳим масалалари

худди шу ерда ҳал этилади. Марказий Комитетнинг қандай ишлаётганлиги, қандай масалаларни муҳокама этаётганлиги, қандай қарорлар қабул қилаётганлиги, унинг фаолиятидаги муҳит қанчалик демократик эканлиги бутун партия учун, бутун жамиятимиз учун гўят қатъи аҳамиятга эга.

Марказий Комитетда кўп йиллар давомида аҳвол қандай бўлганлиги ҳақида Марказий Комитетнинг январь Пленумида таъбирга ўтган эдик. Тақрирларимизда шунинга айтмоқчиманки, агар мамлакатга раҳбарлигининг етилган проблемалари ўз вақтида ва пухта ўйлаб ҳал этилганда, агар партия Марказий Комитетининг иш ҳаммиса тўлақонли ва демократик руҳда бўлганда эди, кўпгина муқсонларнинг олдини олиш мумкин бўлур эди.

Ҳозир, айниқса партия XXVII съезидан кейин вазият ўзгара бошлади. Мен шундай дейишим мумкин: Марказий Комитет тикланиб, куч йиғаётди. Марказий Комитет Пленумлари ҳозир бошқача ўтаётди. Шундай бўлсада, биз баҳо беришда ҳали аҳтиёт бўлишимиз, мулобагаларга берилиб кетмаслигимиз керак.

Марказий Комитет аъзоларининг ўз жойларидагига эмас, балки умумпартия қарорларини тайёрлаб, муҳокама қилиш ва қабул этиш жараёнида ҳам актив ишлаши энг муҳим проблемадир. Мен бу ҳақда гапирар эканман, муйайн таъбирани назарда тутайман. Кейинги Пленумлар арафасида Марказий Комитет аъзолари партия комитетининг секретарлари билан олдиндан маслаҳатлашиб олиш, кун тартибига оид ҳужжатларни юбориш ва шу сингарилар таомилга кирди. Буларнинг ҳаммаси Марказий Комитет аъзоларининг активлигига ҳам, қабул қилинаётган қарорлар сифатига ҳам таъсир кўрсатди. Бу, аслида, ишда ҳатоларга йўл қўйишга қарши муйайн гарантия ҳамдирки, бундай ҳатолар нақадар қимматга тушибди маълум.

Пленумлар ўртасидаги даврда ва Пленумларнинг ўзнда ишчи ташкил этилишининг янги формалари ҳақида ҳам ўйлаб қилишимиз керак. Марказий Комитетда ички ва ташқи сёбатининг энг муҳим йўналишлари бўйича комиссиялар тузиб, уларда Марказий Комитет аъзолари мунтазам иш олиб борсалар яхши бўлмасмикан? Шунда партия аппарати ҳам ўзи га муносиб ўрнини эгаллайдиган бўлади.

Марказий Комитет аъзоларининг Сиёсий бюро ишнда иштирокини ҳам кенгайтириш керакми ўхшайди. Бундай қилинмайтир, деб айта олмаيمان. Лекин ҳозирча бу иштирок кўп даражада пойтахт аппарати, идоралар ва илмий муассасалар ҳодимлари билан чекланаётди.

Сиёсий бюронинг ўз фаолияти ҳақида Марказий Комитет Пленумларида ҳисобот ва ахборот бериб туришлари мунтазам бўлиб қолиши керак.

Партия комитетлари, сайлаб қўйилган органлар тўлақонли иш олиб боришлари ва Уставимизда баилган ҳамма ҳўқуқлардан фойдалана олишлари учун уларни шакллантиришнинг тартибини кескин янгилаш керак. Бу — сайлаб қўйилган ҳар қандай орган, шу жумладан партия органи фаолиятининг ҳал қилувчи омилдир. Ҳамма даражадаги сайловлар номзодларнинг нег муҳокама қилинишини, беллашуви таъминийлашга ва натижада ишга ҳақиқатан ҳам беришга, шубҳасиз бўлиши эга бўлган ва қайта қуриш сиёсий ўтказ оладиган талантлик муносиб кишилар сайлашини таъминийлашга демократик вазиятга ўтиши лозим.

Муҳокама қилиниши, сўнгра эса овозга қўйилиши керак бўлган номзодни секретар айтганда, яхши деганда область, шаҳар, район партия комитетининг бюро аъзолари иштирокида шу номзод айтиладиган эскича ёндашувлардан фойдаланб, бунга эришиб бўлмас керак.

Шу муносабат билан, ўртоқлар, конференция муҳокамасига қўйилган мулоҳазани қўймоқчимиз: охирги фикрни айтиш ҳўқуқини умумий йигилиш ёки конференция делегатлари қолдирган ҳолда қуйи ташкилотларга конференция ёки съездга делегатлар сайлаш билан айна бир вақтда юқори партия органи саставига номзодларни таклиф қилиш ҳўқуқини ҳам берилиши керак. Мунозара шунини кўрсатдики, коммунистлар барча партия комитетларига то КПСС Марказий Комитетига сайловлар вақтида мавжуд мандатларга қараганда кўпроқ номзодлар кўрсатиш ҳўқуқига эга бўлишлари ҳақидаги, бунда номзодни кўрсатишга киши қандай лавозимини эгаллаши эмас, балки унинг қайта қуришдаги позицияси эътиборга олиниши кераклиги тўғрисидаги таклифини кўчлик қатъиян қўллаб-қувватлади. (Қарасалар).

Бизда ана шундай тартиб амал қилганида эди, конференциянинг делегатларини сайлаш вақтида ҳам рўй берган бир қатор ҳолларга йўл қўйилмаган бўлур эди.

Барча партия комитетлари учун ваколатларининг ягона беш йиллик муддатини белгиллаш, КПССга сайлаб қўйилган лавозимларни сурункасига икки муддат давомида эгаллаш билан чеклаш ҳақидаги, фавқулодда ҳоллардагина учинчи муддатга сайлашга йўл қўйиш тўғрисидаги таклиф ҳамманинг эътиборини жалб қилди. Бу масалага қизиқиш тасодифий эмас, бунда коммунистларнинг ҳам, партиясизларнинг ҳам ўтмишда раҳбарлик лавозимларини узоқ вақт эгаллаб туриш сабабли йўл қўйилган бузилишлар хусусидаги таъинишлари намоён бўлди. Бизнинг тушунишимизча, бунда аслида уч хил муҳим нуқтан назар айтилди. Баъзи ўртоқлар Тезислардаги таклифларни қўллаб-қувватламоқдалар. Бошқалар партиянинг барча бўғинларига сайлаб қўйилган лавозимларни эгаллашни кетма-кет икки муддат билан чеклашни ёқлаб чиқдилар. Ниҳоят, учинчи тоифадаги ўртоқлар сурункасига уч муддатга сайлаш ҳақидаги қонда фақат юқори бўгин учунгина йўл қўйилиши керак, деган фикрни айтишди. Қани, ўртоқлар, яна бир бор маслаҳатлашиб қарор қабул қилайлик.

2. ПАРТИЯ ВА ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ВАЗИФАЛАРИНИ АНИҚ БЕЛГИЛАБ ОЛАЙЛИК

Партия ва давлат органлари вазифаларини аниқлаб олиш масаласининг тўғри ҳал этилиши ҳозирги шароитда партиянинг сиёсий авангард сифатидаги ролини идрок этиш учун гўят қатъи аҳамиятга эга. КПСС Марказий Комитетининг бу хусусидаги позициялари Тезисларда баён қилинди ва гўят манфаатдорлик билан муҳокама этилди. Бунинг сабаби маълум. Аслида сиёсий системамизнинг қайта қурилиши ҳам, умуман қайта қуришнинг муваффақияти ҳам ана шу масаланинг ҳал этилишига боғлиқ.

Мен бу ҳақда нима учун шу қадар аниқ гапиряпман? Бизнинг жамиятимиз жуда масъулиятли босқичда турибди. У чуқур ўзгаришлар жараёнига қадам қўйиб, ишончи сиёсий ва идеологик йўл-йўриқларга ҳар қачонидан ҳам кўпроқ муҳтож бўлиб қолди. Гўят қатъи назарий ва кадрлар потенциалига эга бўлган, ҳалқ билан қамбарчас боғланган, ўз таъжрибасини халқ оmmasининг таъжрибаси билан доимо қиёслаб ва бойитиб бораётган партиянига ана шундай йўл-йўриқларни, ижтимоий тараққийот стратегиясини ишлаб чиқиш ва уни сёбатда мураккашлаштириши мумкин.

В. И. Ленин гўё идора қилувчи партия меҳнатхашларнинг бошқа ташкилотларини писанд қилмасдан ёки уларнинг ўрнини босиб бевосита раҳбарлик қилиши керак, деган тасаввурларнинг зарарли эканлигини бир неча бор кўрсатиб, «партия (ва унинг Марказий Комитети) функцияларини билан совет ҳокимиятининг функцияларини бир-биридан янада кўпроқ аниқ қилиб ажратиш»ни талаб қилган, ҳар қандай конкрет проблеманинг ҳал этилиши учун масъулиятни партия зиммасига юклаш йўлидаги интилийишларни кескин танқид қилган, «конкрет бир майда ишни Сиёсий бюрого кўтариб келганликларини» қоралаган эди.

Шуни айтиш керакики, партия билан давлат ўртасида вазифани аниқлаб олиш масаласи жамиятимиз тарихининг турли босқичларида бир неча бор ўртага қўйилган эди. Бунда мавжуд аҳволнинг нормал эмаслиги ва уни ленинча принцип асосида ўзгариштириш зарурлиги тан олинган эди.

Шунга қарамай, иш яхши томонга ўзгариши ў ёқда турсин, балки йил сайин тобора ёмонлашиб борган эди. Ҳўжалик ривожланиши проблемалари мураккаблашиб борган сари партия бошқарилишигн хилма-хил вазифаларини ҳал этишга жалб қилинаверди, шунга мувофиқ унинг аппарати ҳам ўсаборди. Буйруқбозлик-маъмуриятчилик системасининг мантйи ана шундай практикани сақлаш ва мустаҳкамлашни тақозо қилди. Бунинг устига баъзи кишилар ва тарихимизнинг айрим босқичлари таъжрибасини рўнак қилиб, тараққийотимизнинг ў ёки бу проблемаларини ҳал этишининг энг самарали йўли гўё ана шунда, деб ишотлашга уриндилар. Партия раҳбарлик ролларини оғир бориш ҳақидаги қонда биринчи навбатда худди шу нарсга билан боғланди.

Вазифаларни аниқлаб олиш проблемасини биз мамлакатга раҳбарлиқнинг юқори бўғинларидан бошлаб ҳал этишимиз керак деган фикрга қўйиласизлар, деб ўйлайман, ўртоқлар. Мен давлат ҳокимияти ва бошқарилишнинг юқори органлари

